

Yours For Good

AROLWG EGLWYSI CENEDLAETHOL

Rhoi llais i bob eglwys

Adroddiad Llawn

Ynglŷn ag Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Elusen annibynnol sy'n gweithio ar lawr gwlad ym mhob un o'r pedair gwlad ac yn cefnogi eglwysi o bob enwad fel bod adeiladau eglwys ledled y DU yn cael eu cynnal yn dda, yn agored i bawb, yn gynaliadwy ac yn cael eu gwerthfawrogi.

WHITESTONE

Ynglŷn â Whitestone

Cwmni ymgynghori ymchwil gyda arbenigedd penodol mewn materion ffydd a chynulleidfaoedd, sy'n ceisio cefnogi cleientiaid drwy fewnwelediad sy'n cyfrannu at bolisi cyhoeddus, rheoli enw da a chyfathrebu.

Hoffem ddiolch yn fawr am gefnogaeth garedig a hael Yeomans, Yswiriant Eglwysig, a Phrifysgol Efrog, sydd wedi gwneud yr Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn bosibl.

yeomans
marketing and fundraising specialists

 ecclesiastical
Proudly part of the BENEFACT GROUP

 UNIVERSITY
of York

Rhagair y cadeirydd Nawr yw'r foment i weithredu

Mae ein heglwysi yn sefyll fel tystion rhyfeddol i hanes: mannau lle mae harddwch, perthyn, a gwasanaeth i'r gymuned wedi ffynnu ers canrifoedd. Ar adeg pan fo'r byd o'n cwmpas yn cael ei nodweddu gan darfu - megis heriau economaidd, newid cymdeithasol, ac ansicrwydd amgylcheddol - mae'r adeiladau hyn yn parhau'n oleuni yn y tywyllwch, yn ganolfannau addoli, treftadaeth a gofal cymdeithasol sy'n wydn.

Mae'r adroddiad hwn yn dangos maint yr hyn sydd ar risg, ynghyd â'r gobaith sy'n dal i ddisgleirio. Nid yw eglwysi'n weddillion tawel o'r gorffennol; maent yn lefydd byw ac egniol, wedi'u cynnal gan wirfoddolwyr a chymunedau sy'n dibynnu arnynt. Maent yn enghraifft glir o wydnwch yn ei ystyr buraf - yn ymaddasu i anghenion newidiol, yn croesawu'r rhai mwyaf bregus ac yn diogelu trysorau ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol. Yr hyn sy'n dod i'r amlwg yma nid yn unig yw portread o frwydro ond hefyd un o gryfder rhyfeddol, ac yn ein hatgoffa fod y lleoedd hyn yn haeddu ein hymrwymiad parhaus.

Mae'r Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn amlinellu'n glir yr heriau sy'n wynebu eglwysi ac hefyd y cyfleoedd i adnewyddu os ydym yn gweithredu gyda'n gilydd.

Heb ymyrraeth mae'r peryglon yn uchel ac rydym mewn perygl o golli'r adeiladau hyn a'r cyfan y maent yn ei gynrychioli am byth. Gadewch i ni ymateb i'r alwad hon fel y bydd eglwysi, capeli a thai cyfarfod yn parhau i sefyll fel arwyddluniau o obaith ledled y Deyrnas Unedig yn awr ac am genedlaethau i ddod.

Yr Arglwydd Syr Philip Rutnam

Cadeirydd, Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Crynodeb

- 3 Crynodeb Gweithredol
- 4 Canfyddiadau Allweddol
- 6 Methodoleg

Canfyddiadau Manwl

- 9 **1. Yn nghalon y gymuned: pam mae angen eglwys i arnom**
 - 1.1 Ar flaen y gad mewn gofal cymdeithasol
 - 1.2 Drysau ar agor a llefydd i'w rhannu
 - 1.3 Cymorth hanfodol gwirfoddolwyr
 - 1.4 Ceidwaid trysorau diwylliannol
- 20 **2. Dygnwch ac adnewyddu: yr her o ofalu am adeiladau eglwysig**
 - 2.1 Cynnal a chadw – brwydro yn erbyn yr elfennau
 - 2.2 Cyfleusterau – yn gwasanaethu cymunedau heddiw
 - 2.2A Hanfodion bob dydd
 - 2.2B Croeso trwy hygyrchedd
 - 2.3 Costau a rennir – buddsoddi gyda'n gilydd ar gyfer y dyfodol
- 38 **3. Wedi'u gwarchod heddiw – cynaliadwy ar gyfer yfory**
 - 3.1 Adeiladau eglwysig yn wynebu her newid hinsawdd
- 42 **4. Beth sy'n dal eglwys i'n ôl – a beth sy'n eu helpu i ffynnu**
 - 4.1 Yr hyn sy'n rhwystro twf a gwydnwch
 - 4.2 Cynhwysion llwyddiant
 - 4.3 Sut mae eglwys i'n dibynnu ar ei gilydd
- 51 **5. Casgliad: galwad i weithredu**
- 52 **6. Diolchiadau**
- 54 **Am Ymddiriedolaeth Eglwys Cenedlaethol**

Crynodeb Gweithredol

Rhoi llais i bob eglwys

Mae'r Arolwg Eglwys Cenedlaethol yn astudiaeth gynhwysfawr sy'n archwilio adeiladau ar draws gwledydd ac enwadau, o eglwys canoloesol a chapel Anghydffurfiol i blwyfi Catholig a mannau bywiog Pentecostaidd. Yn debyg o ran maint a chwmpas i'n Harolwg 2010, mae'n dangos nad cartrefi ysbrydol yn unig yw eglwys, ond partneriaid allweddol mewn gofal cymdeithasol, lles ac bywyd diwylliannol. Maent yn lefydd o gymdeithas sanctaidd lle mae banciau bwyd, grwpiau ieuencid, corau, mannau cynnes, cwnsela a digwyddiadau cymunedol yn tyfu ochr yn ochr.

Maent hefyd yn cynnwys trysorau arbennig fel gwydr lliw, gwaith coed, coffadau a chofnodion, sy'n uno cenedlaethau ac yn cadw hunaniaeth leol. Yn aml hwy yw'r adeilad hynaf ac enwocaf ym mhob pentref, tref neu ddinas. Gellir eu hystyried yn ased cymunedol a threftadaeth mwyaf eang yn y Deyrnas Unedig.

Mae'r Arolwg hefyd yn dangos bod eglwys yn gweithio'n galed i reoli eu hadeiladau. Maent yn addasu cynlluniau, yn gwneud eu hadeiladau yn fwy cynaliadwy, yn ychwanegu toiledau, yn gosod gwresogi ac yn creu mannau digidol a hygyrch newydd. Yn aml mae hyn yn cael ei dalu a'i gyflawni gan wirfoddolwyr i ateb anghenion lleol. Nid cynnal a chadw yn unig yw gofalu am eglwys; mae'n golygu gofalu am y gorffennol, cefnogi'r presennol a chadw'r dyfodol yn ddiogel i genedlaethau i ddod.

Dau-draean yn unig sy'n hyderus y bydd eu heglwys yn dal ar agor mewn pum mlynedd. Mae'r hyder hyd yn oed yn wannach mewn ardaloedd gwledig, lle dim ond ychydig dros hanner sy'n teimlo'n sicr. Mae amser gwirfoddolwyr yn brin, mae arian yn parhau i fod yn rhwystr, ac mae problemau cynnal a chadw yn troi'n argyfyngau costus. Mae'r pwysau ar wirfoddolwyr, cynulleidfaoedd a chlerigwyr yn enfawr gan gynnwys codi arian, llywodraethu, ysgrifennu ceisiadau a gofalu am yr adeilad o ddydd i ddydd.

Pell o fod ar yr ymylon, mae adeiladau eglwysig yn parhau yng nghalon bywyd lleol. Ond am ba hyd? Heb weithredu brys, rydym yn peryglu colli adeiladau, treftadaeth a chefnogaeth gymunedol na ellir eu hailosod.

Mae'r adroddiad hwn yn archwilio'r hyn sydd mewn perygl, gan nodi'r manteision y mae eglwys i'n eu rhoi i gymuned a threftadaeth, yr bygythiadau sy'n eu hwynebu, a'r brys am gefnogaeth. Mae eglwys i'n gwneud popeth o fewn eu gallu, ond heb fuddsoddiad a phartneriaeth wedi'u cydlynu, mae'r adnodd enfawr hwn mewn perygl o ddadfeilio o'n blaenau.

Mae'r Arolwg Eglwys Cenedlaethol hefyd yn cario neges o obaith. Mae miloedd o eglwys wedi dod at ei gilydd i ddweud wrthym am eu hymrwymiad eithriadol, ond hefyd eu hofnau am y dyfodol. Rydym wedi gweld, pan fo'r llywodraeth a chyllidwyr wedi camu i mewn, bod y canlyniadau'n drawsnewidiol. Os ydym yn codi i'r her, gall eglwys barhau i sefyll yng nghalon cymunedau fel goleuadau o berthyn, gwydnwch a gofal cymdeithasol. Os ydym yn methu, rydym yn peryglu colli nid yn unig frics a mortar ond hefyd y gwerth amhrisiadwy y mae eglwys i'n ei roi bob dydd.

Canfyddiadau Allweddol

Hanesyddol ond bywiog

Mae 64% o'r eglwysi a arolygwyd yn adeiladau cyn y 20fed ganrif, gyda 90% wedi'u hadeiladu'n bwrpasol ar gyfer addoli. Mae ychydig dros 8 o bob 10 yn dal i gynnal gwasanaethau o leiaf unwaith yr wythnos, neu'n amlach. Maent yn parhau'n ffyddlon i'w pwrpas gwreiddiol tra'n addasu i anghenion modern.

Mynediad ac agoredrwydd

Mae 58% o eglwysi ar agor i'r cyhoedd y tu hwnt i wasanaethau, ac mae 42% ar agor bob dydd. Mae'r lefel hon o fynediad yr un peth mewn ardaloedd trefol a gwledig.

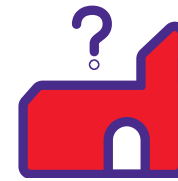
Canolfannau cymunedol gyda galw cryf

Mae mwy na hanner yr holl eglwysi yn cael eu defnyddio gan sefydliadau eraill o leiaf unwaith yr wythnos, sy'n cadarnhau eu rôl fel canolfannau sifig. Mae 56% o eglwysi yn dosbarthu bwyd, ac mae 85% eisiau ehangu cefnogaeth gymunedol pe bai ganddynt fwy o adnoddau.

Cymorth Llaw

Mae eglwysi yn glir ynghylch pa adnoddau sydd eu hangen arnynt i wneud mwy ac i ateb anghenion eu cymuned leol. Mae 70% yn dweud bod angen mwy o wirfoddolwyr, mae 62% yn dweud cymorth ariannol ac mae 39% yn dweud cyfleusterau gwell.

Hyder am y dyfodol

Mae 1 o bob 20 eglwys yn dweud eu bod yn teimlo na fyddant 'yn sicr' neu 'yn debygol' o gael eu defnyddio fel man addoli mewn dim ond 5 mlynedd. Mae bron i ddau-draean (64%) yn dweud 'yn sicr' ac mae 27% yn dweud 'yn debygol'.

Llif bywyd gwirfoddolwyr

Mae 83% o eglwysi yn dweud bod corff gweithgar o wirfoddolwyr yn ganolog i reolaeth lwyddiannus eu hadeiladau. Mae diffyg amser gwirfoddolwyr hefyd yn atal eglwysi rhag gwneud mwy yn eu cymuned, gyda'r ffactor hwn yn codi'n sydyn o 33% yn 2010 i 45% yn 2025.

Heriau gyda chyflwr adeiladau

Mae atgyweirio toeau, draeniau a gwresogi ymhlith yr anghenion mwyaf brys sy'n wynebu adeiladau eglwysig y DU, gyda 1 o bob 10 eglwys yn nodi'r rhain fel pethau i'w hatgyweirio ar frys yn y 12 mis nesaf. Mae nifer yr eglwysi sydd â tho mewn cyflwr da wedi gostwng o 70% yn 2010 i 61% yn 2025.

Straen ariannol lleol

Mae cynulleidfaoedd a phobl leol yn parhau i fod yn sail i'r gefnogaeth elusennol i eglwysi. Mae 77% o eglwysi yn dibynnu ar roddion lleol ac mae 54% yn dibynnu ar godi arian yn lleol. Mae mwy na hanner yr eglwysi (65%) wedi talu rhwng 76–100% o'r costau atgyweirio o'u cronfeydd eu hunain yn ystod y 5 mlynedd diwethaf.

Cyfleusterau modern

Mae eglwysi wedi gwneud cynnydd mawr ers ein Arolwg 2010, gyda 82% bellach yn cynnig mynedfeydd hygrych llawn (63% yn 2010), 73% yn darparu toiledau hygrych, a 87% wedi'u cysylltu â phrif gyflenwad dŵr (66% yn 2010). Hefyd mae 58% bellach â Wifi.

Methodoleg

Cwestiynau’r arolwg

Cafodd yr holiadur ei strwythuro yn bum prif adran:

1. **Categoreiddio** – cwestiynau i gasglu gwybodaeth sylfaenol am yr adeilad, ei leoliad a pha mor aml y caiff ei ddefnyddio.
2. **Am Eich Adeilad Eglwysig** – cwestiynau i ddeall cyflwr presennol, asedau a chyfleusterau’r prif adeilad eglwysig a’r eiddo cysylltiedig.
3. **Cefnogi Eich Cymuned Leol** – cwestiynau i asesu gwerth yr adeilad i’r gymuned ehangach a’r gweithgareddau ac adnoddau sy’n rhan o’r rhyngweithio cymunedol hwnnw.
4. **Rheoli a Chyllido Eich Eglwys** – cwestiynau i ddeall sut mae’r adeilad yn cael ei reoli.
5. **Cyllid Eich Eglwys** – cwestiynau i werthuso iechyd ariannol eglwysi yn ogystal ag asesu mesurau amgylcheddol a dyfodol eglwysi.

Y cyfnod peilot a’r prif gyfnod

Cymerodd Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol arolwg mawr tebyg yn 2010. Roedd y canlyniadau’n llawn gwybodaeth ac maent wedi parhau i gefnogi ein gwaith. Gwnaethom ofal wrth ddatblygu Arolwg i sicrhau bod y canlyniadau’n gymaradwy, cyn belled ag y bo modd, â’r arolwg yn 2010. Cyfarfu’r Grŵp Llywio ym mis Ionawr 2025 i drafod amcanion, ymarferoldeb a chynnwys yr astudiaeth. Cafodd yr holiadur ei ddrafftio yn chwarter 1 2025 a chynhaliwyd y Cam Peilot ym mis Ebrill. Yn ystod y broses hon cwblhawyd 36 Arolwg yn annibynnol ar aelodau’r Grŵp Llywio, cafwyd adborth helaeth a monitro metrigau megis yr amser a dreuliwyd i gwblhau’r Arolwg. Ar ddiwedd y broses hon ac ar sail yr adborth a gafwyd, golygwyd yr holiadur cyn ei lansiad ar 9 Mai 2025. Cafodd yr holiadur ei gyfieithu hefyd i fersiwn Gymraeg. Cafodd yr Arolwg ei gau’n ffurfiol yng nghanol Gorffennaf 2025, ond derbyniwyd cwblhau hwyr tan ddiwedd y mis hwnnw.

Amcangyfrifir bod tua

38,500

o eglwysi, capeli a thai cyfarfod yn y DU, a thua hanner ohonynt yn adeiladau cofrestredig.

Cysylltiadau ac ymateb

I annog mwy o eglwysi i gymryd rhan, a rhoi gwybodaeth glir cyn cwblhau, cafodd eglwysi eu gwahodd drwy dudalen we arbennig gan Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol. O’r dudalen honno gallai ymatebwyr fynd at yr Arolwg.

Mesurau ychwanegol i annog cyfranogi oedd:

- gweithio gydag enwadau, sefydliadau treftadaeth a rhwydweithiau eglwysig i rannu’r arolwg a sicrhau bod eglwysi ledled y DU yn cael eu cynrychioli.
- creu tudalen gofrestru ymlaen llaw lle gallai eglwysi ddangos eu bod eisiau cymryd rhan, a’u gwahodd wedyn pan agorodd yr arolwg.
- cefnogaeth hael gan Yeomans, a helpodd i hyrwyddo’r arolwg.
- sylw yn y cyfryngau a hyrwyddo ar y cyfryngau cymdeithasol.

Anfonwyd cyfres o negeseuon e-bost atgoffa at y rhai a gysylltwyd yn uniongyrchol, neu a oedd wedi cofrestru eu hunain ond heb gwblhau’r Arolwg. Anfonwyd llythyr dilynol at y rhai na wnaeth ymateb i ddechrau.

Cymerodd 3,628 o eglwysi ran yn yr Arolwg. Mae’r ymatebion yn adlewyrchu’r DU yn eang o ran enwad, presenoldeb, oedran adeiladau a lleoliad, yn ôl data annibynnol. Nid oes ffigurau cyfredol ar draws y DU ar gyfer defnydd cymunedol. Felly, wrth ddadansoddi, defnyddion ni’r data annibynnol sydd ar gael i wneud amcangyfrifon ar gyfer y darlun ehangach.

Pwysoli

Cafodd y data eu pwysoli yn ôl enwad, gwlad yn y DU, trefol neu wledig, a statws rhestriedig. Cyfrifon ni’r pwysau targed ar gyfer enwad gan ddefnyddio data a roddwyd yn garedig gan Dr Peter Brierley. Yna pwysolon ni yn ôl statws rhestriedig a gwledydd y DU gan ddefnyddio data gan yr Historic Religious Buildings Alliance, ac yn ôl trefol neu wledig gan ddefnyddio cyfuniad o ddata gan yr Eglwys Loegr (gan eu tîm ystadegau) ynghyd â ffynonellau data eraill ar eglwysi trefol a gwledig. Ar ôl y pwysoli, cymharon ni’r data ar faint cynulleidfaoedd â’r data mwyaf cyfredol gan y prif enwadau ar faint eu cynulleidfaoedd cofrestredig ac roedd y rhain i gyd o fewn ystod gul.

CANFYWYDDIADAU MANWL

1

Yn nghalon y gymuned: pam mae arnom angen eglwysi

Mae eglwysi ymhlith yr adeiladau cymunedol mwyaf agored yn y DU, ac mae eu presenoldeb yn meithrin ymdeimlad o berthyn a pharhad na all ychydig o ofodau lleol eraill ei gynnig. Yr hyn sy'n gwneud eglwysi'n unigryw yw'r ffordd y mae eu pwrpasau ysbrydol, cymdeithasol a diwylliannol yn dod at ei gilydd.

Maent yn parhau, yn gyntaf ac yn bennaf, yn fannau addoli. Yn 2025, mae 80% o eglwysi'n cynnal gwasanaethau o leiaf unwaith yr wythnos, sy'n cadarnhau eu rôl barhaus fel canolfannau ysbrydol yng nghalon bywyd lleol. Fe'u cynhelir gan wirfoddolwyr sy'n rhoi eu hamser ac egni i gadw'r drysau ar agor. Maent yn darparu lle i'r rhai mwyaf agored i niwed gael croeso a chymorth, ac maent yn cadw trysorau sy'n ein cysylltu â'r gorffennol.

Ond nid yw'r stori'n gorffen wrth y drws eglwys. Mae 58% o eglwysi ar agor y tu hwnt i wasanaethau, ac mae 42% ar agor bob dydd, gan roi croeso prin ymhlith adeiladau hanesyddol. Yn enwedig mewn ardaloedd gwledig, dyma'n aml yr unig lle sy'n agored yn gyson i bawb. Mae eglwysi'n dal mor berthnasol heddiw ag erioed. Mae llawer yn ymestyn eu cenhadaeth i gynnwys banciau bwyd, gweithgareddau cymunedol, cyngherddau ac arddangosfeydd celf.

Ffoto: Adam Glennon

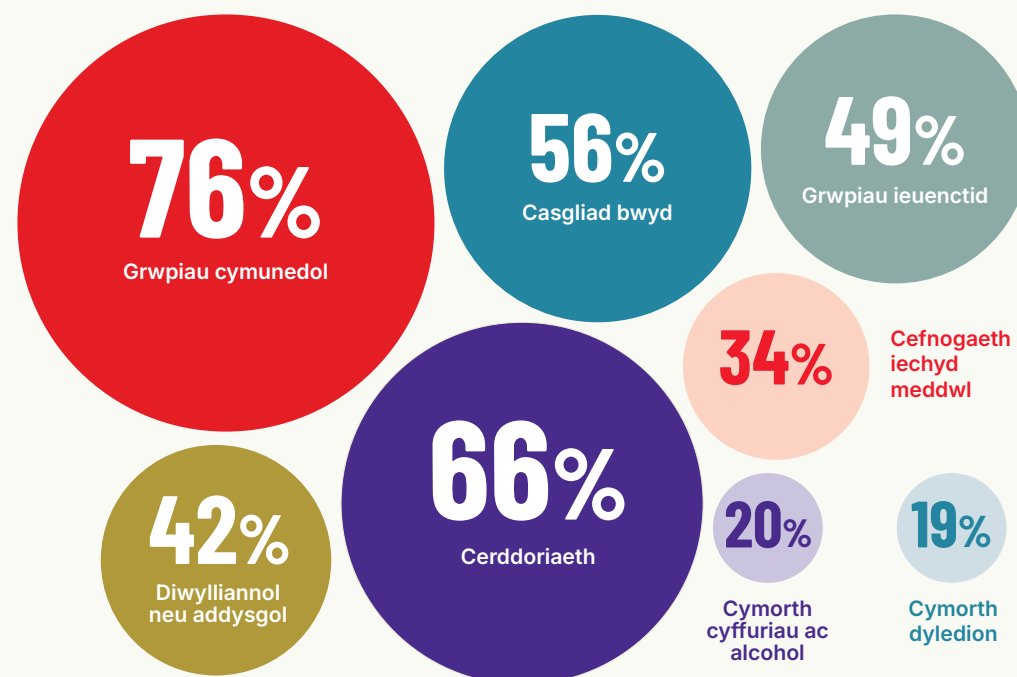
1.1 Ar flaen y gad mewn gofal cymdeithasol

Y tu hwnt i addoli a chynulladau cymdeithasol, mae eglwysi'n mynd yn syth at rai o'r argyfyngau mwyaf sy'n wynebu cymdeithas heddiw. Mae Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos bod 56% o eglwysi'n cymryd rhan uniongyrchol mewn dosbarthu bwyd, gyda bron i bedwar o bob deg (37%) yn cynnig y cymorth hwn o leiaf unwaith yr wythnos. Mae hyn yn adlewyrchu tueddiadau cenedlaethol ehangach: adroddodd yr Ymddiriedolaeth Trussell fod 2.9 miliwn o becynnau bwyd brys wedi'u dosbarthu yn y DU yn 2024/2025¹. Dosbarthwyd llawer o'r pecynnau hyn drwy ganolfannau eglwysig, gan bwysleisio nad lleoliadau yn unig yw eglwysi ond cartrefi i bartneriaid ar y rheng flaen sy'n mynd i'r afael â newyn.

Ynghyd ag ansicrwydd bwyd, mae eglwysi'n ymateb i anghenion brys eraill. Mae'r Arolwg yn dangos bod 34% yn rhoi cymorth i bobl sy'n cael trafferth gyda phryder, iselder neu unigrwydd, a bod 20% yn cynnal gweithgareddau i'r rhai sy'n cael eu heffeithio gan gaethiwed i gyffuriau neu alcohol. Mae 19% arall o eglwysi yn cynnig cyngor ar ddyled neu gymorth ariannol o ei adeiladau, gan lenwi bylchau hanfodol lle mae darpariaeth statudol yn brin neu dan straen. Mae'r gweithgareddau hyn yn aml yn gymedrol eu maint, ond mae eu harwyddocâd a'u heffaith yn dod yn union o fod wedi'u gwreiddio yn y gymuned leol – maent yn cael eu credu ac yn hawdd eu cyrraedd.

Mae'r dystiolaeth hon yn tanlinellu gwirionedd pwerus: mae eglwysi'n gweithredu fel 'rhwydwaith lles cudd' y DU, gan gynnig cymorth lle mae systemau eraill dan straen. Mae natur cymorth eglwysi wedi newid wrth iddynt ddod yn bartneriaid rheng flaen ym maes iechyd a gofal cymdeithasol.

Gweithgareddau a gynhelir

¹ The Trussell Trust, *End of Year Food Bank Statistics 2024/25*
<https://www.trussell.org.uk/news-and-research/latest-stats/end-of-year-stats>

Bwyd A Chyfeillgarwch

Bob dydd Sadwrn yn St Mary the Immaculate Conception yn Lochee, Dundee, mae gwirfoddolwyr yn troi neuadd yr eglwys yn gaffi cymunedol.

Mae'r eglwys drefol wedi'i lleoli mewn un o'r ardaloedd mwyaf difreintiedig yn Dundee ac, i lawer, mae'r gwasanaethau a gynigir yn achubiaeth.

Ond mae'r eglwys ei hun mewn cyflwr gwael. Mae'n mynd drwy brosiect atgyweirio aml-gam, gan fod angen rhestr hir o waith ar yr adeilad o ganol y 19eg ganrif. Pan fydd glaw trwm, mae dŵr yn treiddio i mewn i'r adeilad. Mae'r adferiad yn ymdrin â phopeth o'r to, waliau a phileri cefnogol, yn ogystal â chreu mynediad i bobl anab.

Un o'r rhesymau am y nifer fawr o atgyweiriadau a diweddariadau yw i sicrhau'r adeilad ar gyfer y dyfodol fel y gall barhau i gynnal a rhedeg cymorth i'r rhai mwyaf bregus yn y gymuned.

"Does gennym ddim amheuaeth y bydd yr adferiad hwn yn cael effaith fawr ar les llawer o bobl. Mae St Mary's yn cefnogi pobl y mae llawer eraill yn ceisio'u heithrio, nid Catholigion yn unig ond hefyd bobl o ffyddiau eraill ac, yn wir, rhai heb unrhyw ffydd o gwbl. Pobl sy'n cael eu hystyried ymhlith y mwyaf bregus ac o dan anfantais gymdeithasol," meddai Gerard Fitzpatrick, aelod o Dîm Adfer yr Eglwys yn Eglwys St Mary's.

**Eglwys Fair y
Goncwest Bur**
Lochee, Dundee

1.2 Drysau agored a lleoedd ar y cyd

Mae eglwysi hefyd yn ganolfannau diwylliannol a chymdeithasol – mae 66% yn cynnal grwpiau cerddoriaeth, ac mae bron i hanner (43%) yn gwneud hyn o leiaf unwaith yr wythnos, gan ysbrydoli creadigrwydd a hyder a dod â phobl ynghyd ar draws cenedlaethau. Mae ychydig dros dri chwarter (76%) yn cynnal digwyddiadau cymunedol fel boreau coffi neu grwpiau plant bach sy'n adeiladu rhwydweithiau o berthyn sy'n arbennig o bwysig mewn ardaloedd gwledig neu dlawd lle mae prinder o lefydd cyfarfod eraill.

Anaml y mae eglwysi'n gweithredu ar eu pennau eu hunain. Yn yr Arolwg, mae 53% yn adrodd bod eu hadeilad yn cael ei ddefnyddio o leiaf unwaith yr wythnos gan grwpiau eraill, ac mae 21% yn gweithredu fel canolfan reolaidd i grwpiau cymunedol neu elusennol. Mae hyn yn dangos bod eglwysi'n dylanwadu ar fywyd cymdeithasol ehangach, gan gryfhau cysylltiadau drwy bartneriaethau ag elusennau, awdurdodau lleol a grwpiau gwirfoddol.

Mae'r Arolwg yn dangos bod 49% o eglwysi'n cynnal grwpiau ieuencid, gyda thraean yn cwrdd o leiaf unwaith yr wythnos. Mewn llawer o ardaloedd, dyma rai o'r unig gyfleoedd strwythuredig a diogel sydd ar gael i bobl ifanc, gan lenwi'r bylchau a adawyd ar ôl cau clybiau ieuencid a chanolfannau cymunedol eraill yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Yn ôl yr elusen Mind a'u adroddiad iechyd meddwl yn 2024², yn Lloegr yn unig mae 1 o bob 5 plentyn a pherson ifanc bellach yn byw gyda phroblem iechyd meddwl, cynnydd o 1 mewn 9 yn 2017. Yn y cyd-destun hwn, mae grwpiau ieuencid eglwysig yn fwy na chynulladau cymdeithasol – maent yn rhoi cyfleoedd i feithrin cyfeillgarwch, perthyn a lles.

Y tu hwnt i'r manteision uniongyrchol, mae cynnal grwpiau ieuencid mewn hen eglwysi yn fuddsoddiad. Pan fydd plant yn canu mewn corau o dan wydr lliw, neu'n ymgynnull mewn nêfau canoloesol ar gyfer nosweithiau ieuencid, nid ydynt yn cymryd rhan mewn gweithgareddau yn unig ond yn creu bond gyda hanes lleol. Gall y profiadau hyn helpu i sicrhau bod y genhedlaeth nesaf yn gwerthfawrogi, yn gofalu am, ac yn cefnogi eu hadeiladau eglwysig fel asedau cymunedol hanfodol.

² Mind, *The Big Mental Health Report 2024*
<https://www.mind.org.uk/about-us/our-policy-work/the-big-mental-health-report-2024>
Ffoto: Ruth Towell

Beth mae St James the Great yn ei olygu i mi

Gan David Cox, aelod o'r Square Peg Club (clwb i bobl sy'n byw gyda dementia), a redir gan South Lincolnshire Dementia Support (elusen sy'n cefnogi pobl â dementia yn Ne Lincolnshire). Un o'r lleoliadau mae'r grŵp yn cwrdd ynddynt yw St James the Great yn Aslackby. Creodd yr eglwys wledig daith sain, a ariannwyd gan y Gronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol, a gafodd ei ymchwilio a'i lleisio gan bobl leol â dementia cychwyn cynnar.

Mae'r eglwys ryfeddol hon yn gwasanaethu'r gymuned leol ac ehangach ac fe ellir ei disgrifio orau fel man cwbl gynhwysol i bawb sy'n ei defnyddio, boed hynny drwy fynychu Gwasanaethau Plwyf neu drwy gymryd rhan yn y llu o weithgareddau a digwyddiadau seciwlar amrywiol i bob oed sy'n cael eu mwynhau gan gymaint.

Mae Chris a Denise [wardeiniaid eglwys yn St James the Great], ynghyd â llawer o aelodau eraill o'r gymuned, yn rhoi eu calonnau a'u heneidiau i baratoi ar gyfer yr holl ddigwyddiadau a gynlluniwyd – ac maen nhw'n cyflawni'n llawn ym mhob agwedd, ymhell y tu hwnt i'r disgwyl. [Rydym] wedi bod yn ffodus o gael ein croesawu mor gynnes a'n cofleidio mor agored gan yr eglwys hon ers blynyddoedd lawer.

Mae aelodau'r Square Peg Club, sydd i gyd yn byw gyda dementia, wedi treulio sawl diwrnod hapus a chofiadwy o weithgareddau yma. Yn ystod y ddwy flynedd ddiwethaf, rydyn ni wedi bod yn archwilio, yn darganfod ac yn cofnodi – ar lafar ac mewn sain – hanes rhyfeddol yr adeilad bendigedig hwn.

Ffoto: Ruth Towell

Rydyn ni wedi teimlo'n gyffrous ac wedi ein hysgogi gan y cyfle i gymryd rhan ac i gyfrannu at y gwaith sylweddol oedd ei angen i gyrraedd amcanion y prosiect.

Mae'r canlyniad yn amlwg iawn: enghraifft o'r hyn y gellir ei gyflawni pan fo cymhelliant, ewyllys ac anogaeth i lwyddo.

Gan siarad ar ran fy ffrindiau yn y Square Peg Club, ie, mae gennym ddiagnosis o ddementia cychwyn cynnar, ergyd galed i'w derbyn a'i brosesu.

Rydyn ni i gyd ar wahanol gamau o'n taith, ond rwy'n dadlau'n gryf ein bod yr un bobl â phan dderbynion ni'r diagnosis – wrth gwrs mae bywyd yn addasu, ond rydyn ni'n aros yn unigolion byw, teimladwy. Yn syml, yr hyn yr ydym yn ei ddymuno yw cael ein trin â pharch ac i beidio â'n categoreiddio na'n hymylu mewn unrhyw ffordd. Yn anffodus, gall llawer o sefydliadau proffesiynol fabwysiadu'r agwedd honno

Yn groes i hynny, ac wrth ddychwelyd at yr eglwys a'r gymuned ryfeddol hon dyfarnwyd Statws Cyfeillgar i Dementia i St James, ac yn haeddiannol felly. Tra bo rhai sefydliadau'n arddangos eu hachrediad Ymwybyddiaeth o Dementia ond yn methu gweithredu'n unol â hynny gallent ddysgu llawer o agwedd a'r esiampl wych sydd i'w gweld yn yr eglwys hon.

Sant Iago Fawr
Aslackby, Swydd Lincoln

1.3 Y llinell achub wirfoddolwyr

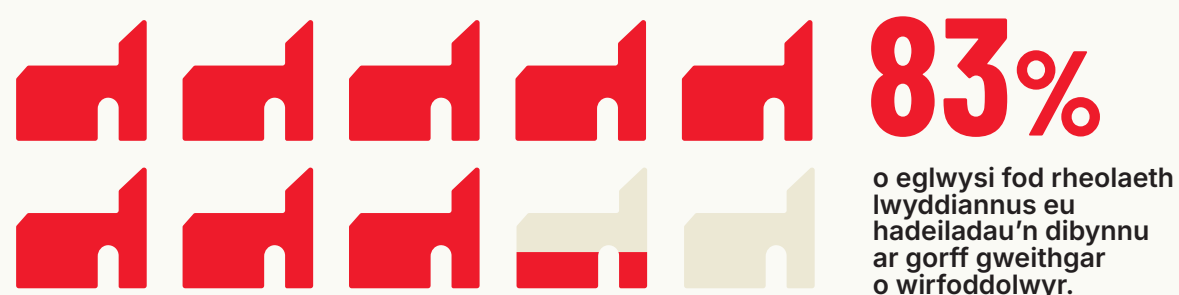
Mae gwirfoddolwyr yn beiriant cudd bywyd eglwysig ac hebddynt byddai cymaint o agweddau'n dod i stop. Nhw sy'n agor y drysau, yn caniatáu i'r corau ganu, yn dosbarthu bwyd, ac yn creu lleoedd diogel i bobl ifanc berthyn yn ogystal â chefnogi'r offeiriaid mewn nifer ddi-ben-draw o ffyrdd eraill. Mae cyfraniad y bobl hyn sy'n gweithio'n dawel tu ôl i'r llenni yn enfawr: hebddynt, ni fyddai'r miloedd o wasanaethau cymdeithasol a grwpiau cymunedol sy'n cwrdd mewn eglwysi bob wythnos yn parhau.

Mae maint yr ymroddiad hwn yn syfrdanol. Yn 2025, dywedodd 83% o eglwysi fod rheolaeth lwyddiannus eu hadeiladau'n dibynnu ar gorff gweithgar o wirfoddolwyr. Mae'r gynulleidfa gyfartalog bellach yn dibynnu ar 265 awr o wasanaeth di-dâl bob mis.

Yn 2010, dim ond 33% o eglwysi ddywedodd fod "prinder amser gwirfoddolwyr" yn cyfyngu ar eu gallu i ddarparu mwy o weithgareddau cymunedol. Erbyn 2025, roedd bron i hanner (45%) yn nodi hyn fel rhwystr mawr i wneud mwy yn y gymuned leol. Mewn cwestiwn arall, pan ofynnwyd pa gymorth ymarferol a fyddai'n eu helpu i ehangu, nododd 70% mai "mwy o wirfoddolwyr" oedd yr unig gymorth mwyaf defnyddiol. Er bod y geiriad wedi newid o gyfyngiad i rwystr, mae'r duedd dros amser yn glir: mae'r hyn a fu'n bryder cefndirol bellach yn un o'r rhwystrau mwyaf i dwf.

Ond mae cyfle yma hefyd i ysbrydoli ac i alluogi cenhedlaeth newydd i gamu ymlaen. Gall y bobl ifanc sy'n canu mewn corau, yn ymuno â grwpiau ieuencid lleol, neu'n darganfod hanes a threftadaeth eu heglwysi heddiw dyfu'n wirfoddolwyr yfory.

Mae cryfhau sylfaen wirfoddolwyr eglwysi ymhlith y buddsoddiadau mwyaf effeithiol y gellir eu gwneud i sicrhau bod y lleoedd hanfodol hyn yn aros yn fyw, yn cael eu defnyddio fel mannau addoli, ac yn cael eu caru am ddegawdau i ddod.

Gwirfoddolwyr dan bwysau

Mae Eglwys St Laurence, yr adeilad hynaf yn Chorley gyda dros 800 mlynedd o hanes, yn fwy na hen eglwys Gradd I: hi yw calon y gymuned. Mae ei ffynnon Normanaidd a'r meinciau teuluol hynafol yn dyst i ganrifoedd o ffydd, ond heddiw y 160 o wirfoddolwyr sy'n cynnal ei bywyd bob dydd.

Efallai fod 160 yn swnio'n nifer fawr o wirfoddolwyr. Ond hyd yn oed gyda'r sylfaen wirfoddolwyr fwyaf yn yr arolwg hwn, mae St Laurence yn ei chael yn anodd ateb y galw lleol. Mae gwirfoddolwyr eisoes wedi ymrwymo i ystod eang o weithgareddau drwy'r wythnos, gan gynnwys caffis canser, cymorth iechyd meddwl a galar, celf a chrefft, grwpiau hanes a chefnogaeth ariannol. Nhw hefyd sy'n cynnal "Open Table" (Bwrdd Agored), gwasanaeth brys bwyd 24/7 sy'n dosbarthu parseli brys ar gyfeiriad y Cyngor.

Nid aelodau eglwys yw hanner y gwirfoddolwyr hyn; pobl leol ydynt sy'n awyddus i gefnogi'r adnodd hanfodol hwn yn y gymuned.

Mae'r gwasanaeth hwn o dan straen eithriadol. Mae gwirfoddolwyr yn gweini prydau poeth am ddim bron bob dydd, er nad oes ganddynt y cyfleusterau angenrheidiol felly dim ond cawl a diodydd poeth y gellir eu cynnig. Mae'r weledigaeth i ehangu

gyda chegin iawn ar stop ar hyn o bryd wrth i'r eglwys orfod delio hefyd â methiannau brys ar y to, a arweiniodd at gau dros dro y llynedd pan arllwysodd dŵr i lawr ar y meinciau. Mae cyflwyno cap o £25,000 ar y Cynllun Grantiau ar gyfer Mannau Addoli Cofrestredig wedi gadael yr eglwys heb fodd i wneud y gwaith atgyweirio brys, ac nid oes ganddynt sicrwydd sut i fynd ati i ddiweddarur cyfleusterau i ateb anghenion lleol.

Er eu bod yn breuddwydio am gynnig teithiau treftadaeth ac arddangos stori ryfeddol yr eglwys, nid oes ganddynt yr adnoddau na'r cyllid. Mae ceisiadau grant, yn enwedig i'r Gronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol, yn cymryd amser ac arbenigedd. Ar hyn o bryd mae'r holl wirfoddolwyr yn brys yn darparu'r cymorth cymunedol sydd mor angenrheidiol.

Mae'r astudiaeth achos hon yn dangos nad yw niferoedd ar eu pennau eu hunain yn golygu gallu. Yr hyn sy'n siapio'r hyn y gellir ei gyflawni yw dwyster yr angen, bregusrwydd yr adeilad, a chyfyngiadau oriau gwirfoddolwyr. Heb fwy o gymorth allanol, mae'r adeilad a'r ymroddiad gwirfoddolwyr rhyfeddol y mae'n ei ysbrydoli mewn perygl difrifol o gael eu llethu.

Sant Laurence
Chorley, Swydd Gaerhirfryn

Photo: National Churches Trust

1.4 Ceidwaid Trysorau Diwylliannol

Mae dros 20,000 o fannau addoli cofrestredig yn y DU, ac mae'r mwyafrif helaeth ohonynt yn adeiladau eglwys. Mae ychydig dros bumed yn rhai Gradd I (neu gyfatebol), tra bod traean yn rhai Gradd II*, a 40% yn rhai Gradd II, yn ôl data gan yr Gynghrair Adeiladau Crefyddol Hanesyddol.³

Gofynnodd Arolwg Eglwysi Cenedlaethol 2025 hefyd i eglwysi am eu trysorau – o ffynhonnau a choffadwriaethau i straeon treftadaeth gymdeithasol leol a chenedlaethol. Mae'r hyn a ddaeth i'r amlwg yn dangos eglwysi fel 'banciau cof' byw, lle mae cenedlaethau wedi nodi prif eiliadau bywyd. Mae ffynhonnau'n bedyddio plant o deuluoedd lleol; mae clychau'n canu priodasau; mae cofebion a phlaciau'n cofio'r rhai a gollwyd mewn gwrthdaro. Nid hen relicau tawel yw'r trysorau hyn – cânt eu bywhau gan addoli, eu hadfer gan wirfoddolwyr, eu caru gan deuluoedd, a'u darganfod gan ymwelwyr, gan gysylltu'r ffibrau ysbrydol a diwylliannol yn ein cymdeithas.

Mae'r Arolwg yn dangos bod **gwydr lliw** yn sefyll allan: mae'n ymddangos mewn 49% o eglwysi fel gwaith artistig, ac mewn 28% fel darn o arwyddocâd lleol neu genedlaethol. Mae'r ffenestri hyn yn wyrthiau gweledol, yn adrodd straeon Beiblaidd, yn coffáu teuluoedd lleol, offeiriad a noddwyr, ac yn adlewyrchu'r greadigaeth. Mae **ffynhonnau'n** lleoliad ar gyfer cenedlaethau di-rif o fedyddiadau ac fe'u hamlygwyd gan 27% o eglwysi am eu hansawdd artistig, a chan 22% am eu harwyddocâd lleol neu genedlaethol.

Trosglwyddo celf i'r genhedlaeth nesaf

Mae Eglwys St Macartan's (Forth Chapel) y tu allan i Augher yn Sir Tyrone wedi troi'n gyrchfan i dwristiaid. Mae pobl yn teithio o bob cwr o'r byd, cyn bell ag Seland Newydd, i weld y trysorau treftadaeth sydd yn yr eglwys wledig fechan hon. Dechreuodd hyn i gyd pan gomisiynodd yr eglwys arolwg pensaernïol ac wedyn aeth ati i wneud y gwaith atgyweirio angenrheidiol – wedi'i wneud yn bosibl gan godi arian yn lleol a cheisiadau grant – i ddiogelu'r ffenestri gwydr lliw yn yr adeilad o ganol y 19eg ganrif.

Mae pedair ffenestr Stiwdio Clarke hardd yn yr eglwys. Wedi'u hadfer, mae'r eglwys bellach yn cydweithio â sefydliadau twristiaeth lleol i hyrwyddo teithiau o amgylch St Macartan's. Maent hefyd yn gweithio gyda'r ysgolion cyfagos i rannu hanes a threftadaeth yr ardal. Cynhaliwyd hyd yn oed gystadleuaeth gelf gwydr lliw gydag ysgol leol ac arddangosfa o'r gweithiau celf i'r plant a'u teuluoedd.

**Capel Sant Macartan
(Y Forth)**
Augher, Swydd Tyrone

Dyma sut mae Canon McGahan, Offeiriad Plwyf St Macartan's, yn egluro pam mae hyn mor bwysig:

"Roedd yn gyfle arbennig mewn perthynas â'r ffenestri gwydr lliw Harry Clarke, gan greu ymwybyddiaeth o'r hanes sydd ynghlwm wrth y ffenestri hynny, yr eglwys leol a'r gymuned leol.

"Pan feddylwn am yr eglwys, pan gofiwn fod pobl yn y gorffennol wedi gadael etifeddiaeth arbennig i ni, fe weithion nhw mor galed i roi adeilad i ni, eglwys sy'n rhan mor bwysig o'r gymuned.

"A thrwy ddod â'r presennol i'r dyfodol dyna oedd y weledigaeth, dyna oedd y gobaith, a dyna rydym yn parhau i'w wneud.

"Dyna pam y buom yn cynnwys cymaint o bobl ifanc o'n hysgolion cynradd lleol yn y gystadleuaeth ac arddangosfa gelf... rydyn ni eisiau i'r ffenestri hyn aros mewn cyflwr da fel y gellir eu trosglwyddo, nid yn unig i'r genhedlaeth bresennol ond hefyd i'r rhai sydd i ddod."

Dywedodd un o bob pump o eglwysi (20%) fod ganddynt **gofebion** o werth artistig, tra bod mwy na thraean (35%) yn eu hystyried yn rhai o arwyddocâd hanesyddol. Yn aml mae'r henebion hyn yn dwyn enwau dynion a merched lleol a gollwyd mewn rhyfeloedd, ac mae eraill yn coffáu ffigurau cymunedol, noddwyr, neu genedlaethau o deuluoedd – gan adrodd straeon tawelach ond yr un mor bwysig am barhad lleol. Maent yn ein hatgoffa fod eglwysi'n ceidwaid nid yn unig o atgofion am wrthdaro, ond hefyd o brofiadau byw bywyd cymunedol bob dydd.

³ Historic Religious Buildings Alliance (2025), *Number of listed places of worship*
<https://www.hrballiance.org.uk/wp-content/uploads/2018/12/2025-01-31-number-of-listed-places-of-worship-in-UK.pdf>
Ffoto: Nina McNeary

Yn diflannu: Beth sydd ar berygl i ddyfodol treftadaeth Cymru

Yng Nghymru, pan ddaeth Saesneg yn brif iaith addysg a'r gweithle, y capel oedd yn caniatáu i lawer o'r boblogaeth barhau i gwrdd a byw rhan o'u bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg. Y capel sydd wedi sicrhau goroesiad yr iaith hyd heddiw.

Mae capeli'n nodwedd ganolog o dirwedd Cymru. Ond am ba hyd? Wrth i gapeli gael eu trosi, eu gwerthu neu eu dymchwel, mae llawer o atgofion diwylliannol Cymru mewn perygl o gael eu colli.

Calon bywyd Cymru

Gan Huw Powell-Davies, o Gapel Bethesda yn Yr Wyddgrug, Sir y Fflint

Mae Capel Bethesda wedi cael lle amlwg yn hanes hyrwyddo'r iaith Gymraeg yma ar y ffin ac ar hyd a lled Cymru.

Elwodd yr eglwys o gyfraniad llenorion, emynwyr, diwinyddion a newyddiadurwyr a weithiodd drwy gyfrwng y Gymraeg o'r cychwyn cyntaf. Pobl fel Thomas Jones, Dinbych, Jane Owen, Roger Edwards a Daniel Owen, a gafodd eu hannog yn Bethesda a'u hysbrydoli gan gymeriadau a bywyd y capel ar gyfer straeon a nofelau.

Capel Bethesda
Yr Wyddgrug, Sir y Fflint

Yr iaith Gymraeg oedd iaith yr Ysgol Sul o'r dechrau yn 1806. Yn hwyrach, yng nghanol yr 20fed Ganrif, sefydlwyd dosbarth Cymraeg yma a ddatblygodd yn y pen draw i ddwy ysgol Gymraeg yn y dref.

Bu'r capel yn galon bywyd Cymraeg drwy'r blynyddoedd, yn gweu ffydd a diwylliant gyda'i gilydd ac mae'n dal i chwarae ei ran yn y gwaith hwnnw heddiw.

Mae nodweddion eraill yn tynnu sylw at grefft a chreadigrwydd – cerfiadau (15% yn artistig; 13% o arwyddocâd) a cherfluniau (13% yn artistig; 12% o arwyddocâd), yn amrywio o waith coed canoloesol i gerflunwaith Fictoraidd. Mae 12% o eglwysi'n disgrifio eu 'banciau cof' o hanesion llafar, ffotograffau a chofnodion cymunedol fel rhai o werth artistig, ac mae 22% yn eu gweld yn rhai o arwyddocâd hanesyddol.

Nid arddangosfeydd tawel yw'r trysorau diwylliannol hyn ond maent yn dal i fod yn rhan o brofiadau byw pobl – caneuon oddi tanynt, gweddïau o'u blaenau, camau'n pasio heibio bob wythnos. Byddai eu colled yn drychineb ddiwylliannol, ond mae eu cadwraeth yn rhodd i genedlaethau'r dyfodol.

Diogelu hanes morwrol Belfast

Eglwys Bresbyteraidd y Morwyr Sinclair,
Belfast, Swydd Antrim

Mae Eglwys Bresbyteraidd Sinclair Seamen's yn un o drysorau mwyaf nodedig Gogledd Iwerddon, yn adrodd stori forwrol Belfast ym mhob manylyn o'r adeilad. Mae'r pulpud wedi'i gerfio'n bwa llong, mae clychau ac angorau'n hongian o'r waliau, ac mae addoli'n dechrau bob Sul gyda chloch o'r HMS Hood. Yn y blaen mae olwyn llong bres a gafodd ei hachub yn 1924, tra bod angor wedi'i baentio ar y llawr yn nodi'r man lle mae cyplau wedi gwneud eu llwon dros y canrifoedd.

Roedd y dreftadaeth ryfeddol hon mewn perygl gwirioneddol. Roedd yr adeilad tywodfaen wedi dirywio cymaint nes iddo gael ei roi ar Gofrestr Treftadaeth mewn Perygl Gogledd Iwerddon. Yn 2024, cafodd ei ddyfodol ei ddiogelu diolch i grant o £50,000 gan yr Ymddiriedolaeth

Eglwysi Cenedlaethol ynghyd â grant Atgyweirio Ffabrig Wolfson o £10,000, a alluogodd waith atgyweirio brys ar y cerrig.

Mae Sinclair Seamen's yn parhau i weu hanes i fywyd cymunedol byw. Mae'n agor yn wythnosol i ymwelwyr, gyda gwirfoddolwyr yn croesawu pobl o bob cwr o'r byd sy'n awyddus i olrhain gwreiddiau eu teuluoedd, ac mae'n cynnal sesiynau i blant, gan ddysgu sut i glymu rhaffau a rhannu hanes lleol. Yn ardal dociau sy'n cael ei hadfywio, gyda phrifysgol newydd gerllaw, mae'r eglwys unwaith eto'n denu myfyrwyr a phobl ifanc. Mae ei stori'n dangos sut mae buddsoddi mewn treftadaeth yn cynnal nid yn unig adeiladau, ond hefyd yr hunaniaeth ddiwylliannol a'r bywyd cymunedol maent yn eu hysbrydoli.

2 Dygnwch ac adnewyddu: yr her o ofalu am eglwysi

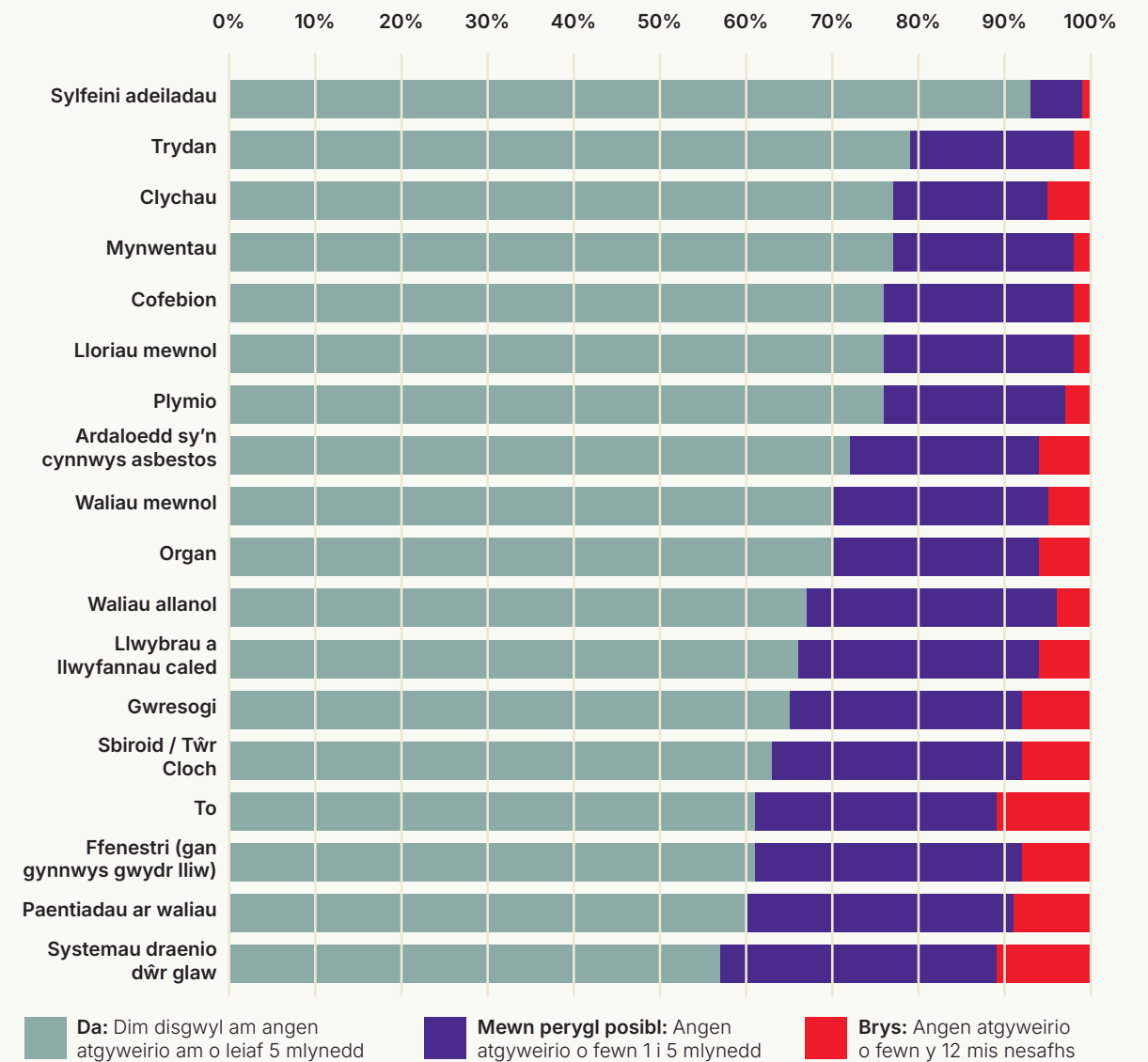

Mae adeiladau eglwys yn wydn ond nid ydynt yn ddi-ddinistr. Mae'r hanfodion fel carreg, llechi, plwm, pren a gwydr yn gofyn am ofal rheolaidd ac heb ymyrraeth brydlon gallant ddirywio'n gyflym. Gall cynnal a chadw arferol hyd yn oed eglwys blwyf gymharol fach gostio miloedd o bunnoedd y flwyddyn. Gall gwaith mawr fel ailosod to neu atgyweirio tŵr hawlio cannoedd o filoedd o bunnoedd.

Nid achosion unigryw mo'r rhain ond rhan o duedd ehangach lle gall problemau bach droi'n argyfyngau mawr os nad ydynt yn cael eu trin gyda'r gefnogaeth briodol. Fodd bynnag mae Arolwg Eglwysi Cenedlaethol hefyd yn dangos y dyfeisgarwch rhyfeddol sydd gan eglwysi. Mae llawer yn codi arian yn lleol yn cynnal eu hadeiladau hyd eithaf eu gallu ac yn eu haddasu i barhau'n berthnasol ac yn groesawgar.

Yr hyn sy'n gwneud y gwahaniaeth yw cefnogaeth strategol gyson tymor hir yn ogystal â buddsoddiad penodol lle mae'r angen mwyaf. Gall hyn nid yn unig achub adeiladau rhag cau ond hefyd eu galluogi i addasu ar gyfer defnydd modern. Mae angen i eglwysi wybod pa gronfeydd y gallant ddibynnu arnynt wrth gynllunio yn hytrach na gorfod llunio ceisiadau brys. Nid y cwestiwn yw a yw eglwysi'n fodlon gofalu am eu hadeiladau mae'n amlwg eu bod ond sut i gael mynediad at gefnogaeth ariannol a all wirioneddol helpu. I gyflawni hyn mae arnynt angen cyllid sy'n hawdd ei gyrraedd yn ddigonol i ateb y galw go iawn ac yn gynaliadwy dros amser.

Cyflwr presennol adeiladau eglwys a'r ardaloedd cyfagos

2.1 Cynnal a chadw yn brwydro yn erbyn yr elfennau

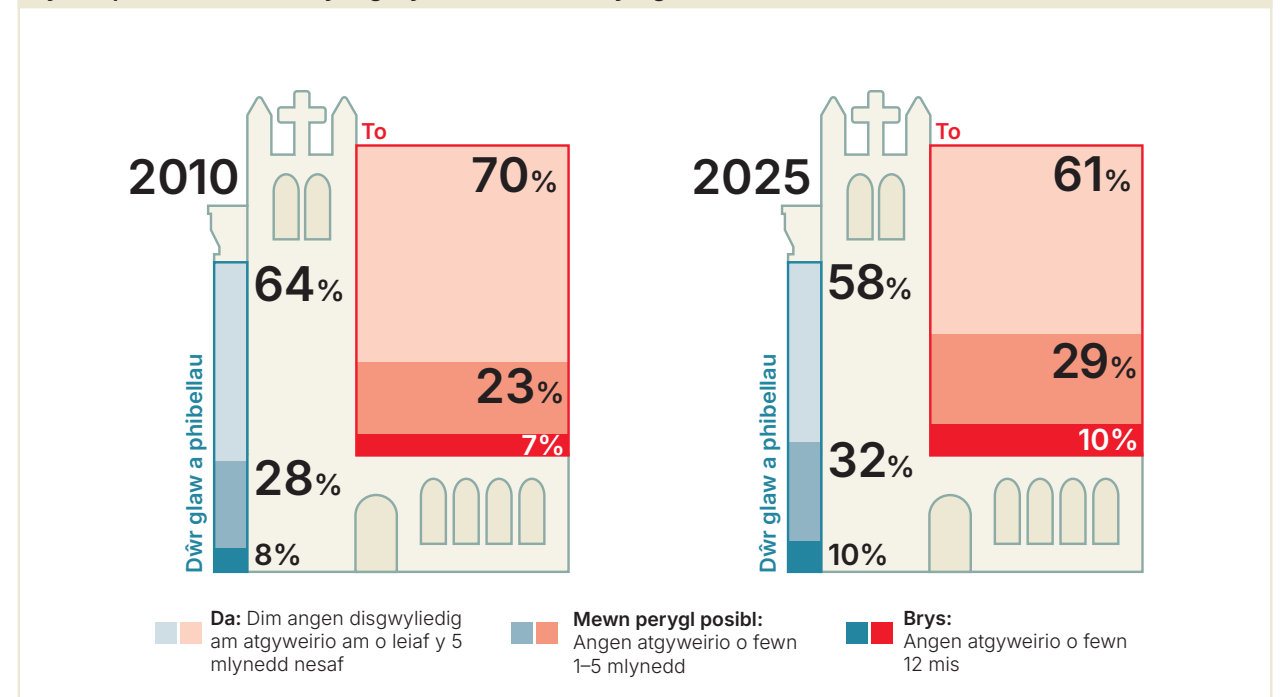
Toeau: y llinell amddiffyn gyntaf

Mae Arolwg Eglwysi Cenedlaethol 2025 yn dangos llun pryderus. Mae toiau eglwysi o dan straen mawr. Mae to yn bwysig iawn i'n treftadaeth ac yn aml mae angen crefftwyr medrus i'w drwsio. Os bydd y to yn methu, mae'r difrod yn lledaenu'n gyflym. Mae lleithder yn achosi mwy o ddirywiad ac yn gwanhau'r cerrig ac mae'r adeilad cyfan mewn perygl.

Mae'r Arolwg yn dangos bod 61 y cant o doeau mewn cyflwr da, ond roedd hyn yn 70 y cant yn 2010. Nawr mae 39 y cant yn dweud bod eu to mewn perygl neu mewn angen brys o drwsio, o'i gymharu â 30 y cant yn 2010. Mae to sy'n gollwng yn broblem ymarferol ond hefyd yn un ddiwylliannol a chymunedol. Mae'n rhoi mewn perygl y grefftwaith sy'n gwneud eglwysi'n drysorau cenedlaethol ac yn gartref ysbrydol i lawer.

Nid yw eglwysi yn sefyll yn ôl. Ar hyd y wlad mae gwirfoddolwyr yn gweithio'n galed i godi arian ac yn ysgwyddo'r cyfrifoldeb mawr o drwsio'r toiau. Weithiau mae trwsadau bach yn cadw'r adeiladau ar agor ond mae'r angen yn llawer mwy na'r hyn y gall cymunedau lleol ei gynnal. Heb gymorth mae diferion bach yn troi'n gyflym yn broblemau mawr sy'n costio llawer mwy i'w hatgyweirio. Dyna pam mae buddsoddi mewn toiau mor werthfawr. Mae'n amddiffyn y dreftadaeth ac yn cadw'r holl wasanaethau cymunedol sy'n dibynnu ar yr eglwysi hyn.

Cyflwr presennol adeilad yr eglwys a'r ardaloedd cyfagos (2010 a 2025)

Wynebu'r storm

Y tu hwnt i doeau, mae'r Arolwg yn dangos dirywiad graddol i adeiladau eglwysig ar draws pob categori. Mae 32 y cant o waliau allanol bellach angen atgyweirio, i fyny o 23 y cant yn Arolwg 2010 (tudalen 29), tra bod 37 y cant o ffenestri angen sylw. Mae gwresogi, plymio a dŵr glaw (dalennau a phibellau) yr un mor agored i niwed, gyda dros 40 y cant adrodd am problemau gyda gwaredu dŵr glaw ac mae dros draean (34 y cant) yn profi problemau gyda systemau gwresogi.

Gan fod newid hinsawdd yn bygwth â glaw trymach a stormydd amlach, mae eglwysi'n wynebu'r angen i baratoi ar gyfer tywydd eithafol sy'n cyflymu dirywiad eu hadeiladau. Mae'r tueddiad hwn yn cyd-fynd ag adroddiadau gan Historic England sydd wedi nodi gwydnwch hinsawdd fel un o'r prif faterion sy'n effeithio ar adeiladau eglwysig.⁴ Y peth pwysicaf y gall eglwys ei wneud yw sicrhau bod ei hadeiladau'n ddiddos ac yn gadarn yn erbyn y gwynt, ac oddi yno gellir cymryd llawer o gamau eraill.

Baich gwydnwch

Er gwaethaf yr heriau hyn, mae llawer o eglwysi yn weithgar iawn. Mae 38 y cant o eglwysi yn adrodd gwelliannau yn cyflwr eu hadeiladau dros y pum mlynedd diwethaf, yn aml drwy grantiau penodol neu benderfyniad gwirfoddolwyr i ymgymryd â thasgau anodd. Mae'r llwyddiannau hyn yn dangos, pan fo cymorth ar gael, y gall eglwysi nid yn unig sefydlogi ond gwella eu hadeiladau yn weithredol.

Ar yr un pryd, mae 22 y cant o eglwysi yn dweud bod cyflwr eu hadeiladau wedi gwaethygu dros y pum mlynedd diwethaf. Mae hyn yn codi i 25 y cant ymhlith eglwysi rhestredig lle mae gwaith cadwraeth yn fwy cymhleth, yn ddrutach ac yn aml yn dibynnu ar sgiliau arbenigol prin. Mae eglwysi gwledig, gyda llai o wirfoddolwyr a chynulleidfaoedd llai, yn arbennig o agored i niwed. Yr hyn sy'n dod i'r amlwg yw gwydnwch rhyfeddol yr adeiladau a'r bobl sy'n gofalu amdanynt.

⁴ Historic England, *Responding to Climate Change*
<https://historicengland.org.uk/advice/caring-for-heritage/places-of-worship/places-of-worship-at-risk/climate-change/>

Roedd y to eisoes yn wan – ac yna daeth storm

Mae Eglwys Sant Grada a'r Groes Sanctaidd yn eglwys wledig Gradd I ar Benrhyn Lizard yng Nghernyw. Gellir ei gweld o bell ac mae miloedd yn ymweld â hi am ei harddwch a'i hanes.

Mae angen atgyweiriadau brys i'r to a'r tŵr sy'n debygol o gostio tua £450,000. Mae dŵr yn llifo i mewn pan fydd glaw trwm ac mae planhigion yn tyfu yn y waliau. Hoffai llawer o grwpiau cymunedol ddefnyddio'r adeilad – ond dim ond pan fydd yn digon ddiogel a sych

Mae'r eglwys wedi gwneud cais am lawer o grantiau ac wedi dod o hyd i ffyrdd creadigol o godi arian, gan gynnwys cynnal cyngerdd môr bob blwyddyn. Ond mae diffyg arian yn dal i fod, wedi gwaethgu gan newidiadau i Gynllun Grantiau ar gyfer Adeiladau Gweddio Rhestredig.

Gall stormydd gaeaf fod yn beryglus i adeiladau hen. Y gaeaf diwethaf cafodd Eglwys Sant Grada a'r Groes Sanctaidd ei tharo'n galed. Cafodd teils eu chwythu i ffwrdd a gadawyd twll yn y to. Bu'n rhaid cau rhannau o'r eglwys am resymau diogelwch.

"Mae'n rhaid i ni achub yr eglwys. Mae hi wedi sefyll yma ers cannoedd o flynyddoedd. Nid yw'n mynd i gwmpo tra byddwn ni yma," meddai Wendy Elliott, cefnogwr ffyddlon yr eglwys.

**Sant Grada a'r
Groes Sanctaidd**
Grade, Cernyw

Newidiadau sydyn yn creu pen tost ariannol i wirfoddolwyr

Yn rhan o dirwedd totnes ers mwy na 500 mlynedd, mae eglwys fair y forwyn gradd i wedi'i rhestru'n adeilad hanesyddol ac ar agor o doriad gwawr tan fachlud haul bob dydd, gan ddenu 50,000 o ymwelwyr y flwyddyn; pobl sydd am fwynhau ei threftadaeth, gwylio cyngerdd neu gael lle tawel i fyfrio a gweddio.

Mae ar restr treftadaeth mewn perygl historic england – wedi'i rhestru fel "gwael" ac yn wynebu "dirywiad araf". Trwy godi arian lleol helaeth a grantiau gan gronfa dreftadaeth y loteri genedlaethol, ymddiriedolaeth eglwys cenedlaethol a llawer eraill, roedd yr eglwys wedi sicrhau £1.44 miliwn i dalu am atgyweiriadau brys a gwelliannau cyfleusterau. Ond gosodwyd uchafswm o £25,000 ar y cynllun grantiau ar gyfer mannau addoli rhestredig, gan adael yr eglwys gyda diffyg o £130,000 mewn costau taw i'w canfod.

Santes Fair Wryf
Totnes, Dyfnaint

"Roedd hwn yn ergyd fawr i ni. Mae'r prosiect wedi bod yn y cynllunio ers dros 15 mlynedd ac wedi mynd drwy ailstrwythuro mawr eisoes," meddai'r tad jim barlow, rheithor eglwys fair.

"O ystyried ein bod eisoes wedi cael cefnogaeth gan bron pob un o'r prif gyllidwyr ar gyfer prosiectau treftadaeth eglwys, mae wedi bod yn frwydr wirioneddol i ddod o hyd i'r arian ychwanegol hwn. Mae hyn yn wirioneddol anobeithiol i'r rhai sydd wedi gweithio mor galed ac i'r gymuned leol. Gellid bod wedi defnyddio'r arian ychwanegol a godwyd i wneud mwy o waith ar yr adeilad er mwyn ei dynnu oddi ar y rhestr mewn perygl, felly er mwyn talu taw mae buddsoddiad sylweddol yn ffabrig treftadaeth leol wedi'i leihau."

Mae atgyweiriadau eglwys yn aml yn cael eu cynllunio dros lawer o flynyddoedd, yn rhannol oherwydd yr angen i godi arian yn lleol i dalu'r costau. Mae cysondeb yn allweddol, er mwyn i eglwys allu cynllunio ar gyfer y dyfodol a chadw eu hadeiladau mewn cyflwr da.

Costau cudd atgyweirio

Mae Eglwys Goffa Martin yn Stornoway ar Ynys Lewis, un o'r ynysoedd sy'n rhan o'r Ynysoedd Allanol oddi ar arfordir gogledd-orllewin yr Alban.

Mae'r eglwys Gradd B hon yn unigryw yn Eglwys yr Alban. Hi yw'r unig eglwys sydd wedi'i nodi yn ei rheolau na chaniateir gwasanaethau Gaeleg. Mae hyn yn dyddio'n ôl i'w dechreuad yn 1875, pan sefydlwyd hi fel Gorsaf Bregethu Saesneg. Ar y pryd roedd y rhan fwyaf o'r gwasanaethau yn Stornoway yn cael eu cynnal yn y Gaeleg. Roedd y Gweinidog cyntaf, y Parch Donald John Martin, am gynnig mwy o wasanaethau Saesneg i'r nifer cynyddol o bobl Saesneg eu hiaith a ddaeth i Stornoway i weithio yn y diwydiant pysgota. Enwyd Eglwys Goffa Martin ar ei ôl ef.

Yn 2014, newidiodd yr eglwys yn fawr. Cyn hynny roedd ar agor dim ond unwaith yr wythnos ar gyfer gwasanaeth. Yna penderfynwyd bod ar agor bob dydd i wasanaethu a chefnogi'r gymuned. Roedd hyn yn golygu buddsoddiad ariannol, gan fod yr eglwys yn cyflogi dau berson i wireddu'r weledigaeth. Ers hynny mae'r gwaith wedi tyfu. Erbyn hyn mae'r eglwys yn cyflogi 17 o bobl ac yn rhoi cymorth eang mewn tri maes: pobl ifanc ac ysgolion, cymorth i'r rhai sy'n cael trafferth gydag alcohol a chyffuriau, a chefnogaeth i deuluoedd.

Eglwys Goffa Martin
Steòrnabhagh, Ynys Leodhas

Mae hyn wedi arwain at newid mawr i'r neuadd oedd mewn cyflwr gwael, sy'n gysylltiedig yn uniongyrchol â'r eglwys, i'w throï'n ganolfan deuluol o'r enw The Barn. Bydd y prosiect £1 miliwn yn rhoi mwy o gymorth a gweithgareddau i'r gymuned leol ar gyfer plant a phobl ifanc – cymorth sydd dal yn cael ei angen yn fawr yn yr ardal.

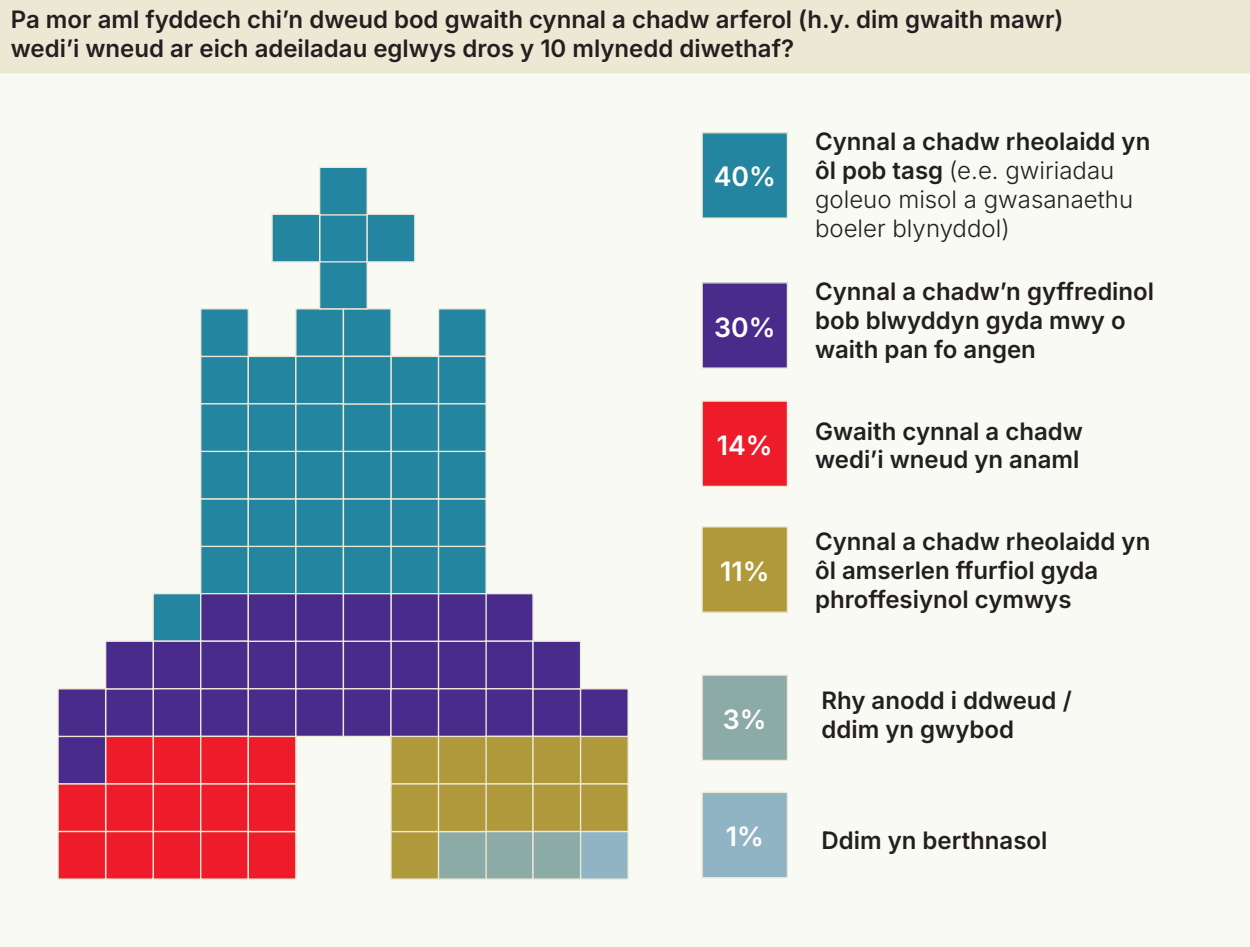
Gan ei fod oddi ar y tir mawr, gall eglwysi a mannau addoli wynebu heriau ychwanegol. Yn aml mae'n rhaid cludo deunyddiau adeiladu dros y môr, ac mae adeiladwyr, crefftwyr a pheirianwyr cadwraeth yn codi mwy i dalu am eu teithio a'u costau. Gall hyn i gyd wneud costau atgyweirio neu adnewyddu yn llawer uwch.

"Mewn blynyddoedd diweddar roedd ein heglwys mor gefnogol o'r gwaith hwn nes iddynt roi arian ac aberthu'n wirfoddol," meddai'r Parch Tommy MacNeil. "Gyda hyn, a chefnogaeth sylweddol gan Ymddiriedolwyr Cyffredinol Eglwys yr Alban a chyllidwyr eraill, mae The Barn yn agor ei drysau gyda holl gost y prosiect eisoes wedi'i dalu."

Arolygiadau fel arwydd o ofal

Mae arolygiadau rheolaidd ar gyflwr adeilad ymhlith y ffyrdd mwyaf effeithiol o sicrhau bod adeilad yn aros mewn cyflwr da. Fodd bynnag, mae 70 y cant o'r adeiladau rhestredig wedi'u harolygu ers 2021, o'i gymharu â dim ond 43 y cant o'r rhai nad ydynt wedi'u rhestru. Mae hyn yn adlewyrchu'r rheolau sydd o gwmpas gofalu am adeiladau ac yn tynnu sylw at y bwlch o ran arolygiadau rheolaidd mewn miloedd o eglwysi llai. Pan nad yw arolygiadau'n digwydd, mae problemau'n fwy tebygol o gael eu gweld yn rhy hwyr, gan arwain at gostau atgyweirio llawer uwch. Mae'n bryderus bod dim ond 11 y cant o eglwysi yn 2025 yn dweud eu bod yn dilyn amserlen cynnal a chadw ffurfiol, i lawr o tua 13 y cant yn 2010.

I lawer eraill, mae cynnal a chadw adeiladau yn dal i fod yn adweithiol neu'n digwydd yn anaml. Pe bai pob eglwys yn cael cefnogaeth i ddatblygu ac i gynnal trefn arolygu rheolaidd, gellid datrys nifer fawr o broblemau bach yn gynnar, gan atal difrod mawr a lleihau'r straen ariannol. Yn y pen draw, mae buddsoddi mewn arolygiadau ymhlith y dulliau mwyaf cost-effeithiol o ddiogelu adeilad hanesyddol a bywyd cymunedol bywiog sy'n dibynnu arnynt.

Union Chapel
Islington, Llundain Fwyaf

O wynebu dymchwel i fod yn ganolfan gerddoriaeth fywiog

Adeiladwyd Union Chapel yn Islington rhwng 1875 a 1877 gan yr adeiladydd anghydfurfiol James Cubitt. Fe'i disgrifir yn aml fel "cathredal fach" gyda lle i fwy na 1,700 o bobl. Cafodd ei hesgeuluso a bu mewn perygl difrifol o gael ei dymchwel, ond fe'i hachubwyd drwy benderfyniad cryf y gymuned leol a ymgasglodd i'w chadw a'i hadfer.

Heddiw, mae Union Chapel wedi ei thrawsnewid yn ganolfan fywiog o weithgarwch, nid yn unig fel man addoli, ond hefyd fel lleoliad diwylliannol blaenllaw sy'n cynnal artistiaid byd-enwog fel Amy Winehouse ac Adele, ac yn gartref i elusen adnabyddus yr eglwys, The Margins Project, sy'n cefnogi pobl sy'n ddigartref.

Mae'r capel yn agor ei ddrysau mor eang â phosibl, gan groesawu miloedd bob blwyddyn. Mae'n parhau fel man addoli ond hefyd yn cynnal cyngherddau, digwyddiadau, cyfleoedd gwirfoddoli a gwasanaethau

uniongyrchol i bobl mewn argyfwng. Mae hyn mond yn bosibl diolch i raglen barhaus o waith cadwraeth ac atgyweirio ar yr adeiladau rhestredig, gyda chymorth grantiau, rhoddion hael ac incwm o rentu gofodau. Caiff ei reoli gan elusen seciwlar, sy'n dangos y gall ffydd a seciwlariaeth weithio gyda'i gilydd i gadw adeiladau treftadaeth.

Yn ddiweddar, dyfarnwyd £1 miliwn i'r capel gan y Gronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol ar gyfer prosiect Sunday School Stories. Mae hwn yn cyfuno atgyweiriadau hanfodol i'r Ysgol Sul Gradd II a'r capel Gothig Adfywiad Gradd I gyda rhaglen ddiwylliannol fawr: dathlu 30 mlynedd fel lleoliad cerddoriaeth ac elusen, adrodd dros 200 mlynedd o hanes Anghydfurfiaeth, ac archwilio hanes balch y capel o gyfiawnder cymdeithasol ac ymgyrchu.

Heddiw mae Union Chapel yn dyst fyw i sut y gellir rhoi bywyd newydd i adeiladau treftadaeth, mannau sy'n brydferth, yn ddefnyddiol ac yn drawsnewidiol.

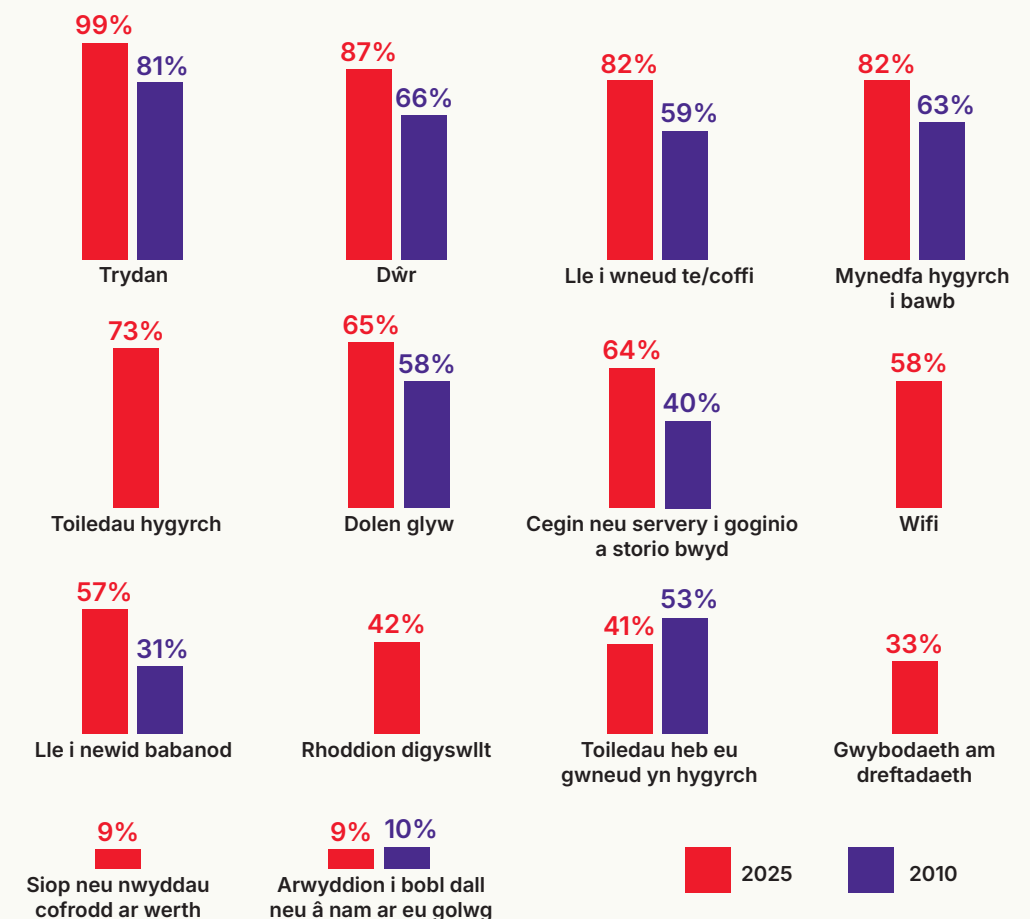
2.2 Cyfleusterau – addas i gymunedau heddiw

Ers 2010, mae llawer o eglwysi wedi gwneud newidiadau mawr i wella mynediad a defnydd. Mae'r Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos bod eglwysi dros y 15 mlynedd diwethaf wedi gweithio'n galed i wneud eu mannau'n ymarferol yn ogystal ag ysbrydol ac ar agor i gynifer o bobl â phosibl. Nid yw cael dŵr rhedeg, gwres canolog modern, toiledau hygrych a chegin ddiogel yn foethusrwydd – mae pobl yn eu disgwyl fel pethau sylfaenol pan fyddant yn dod i addoli, i brydau cymunedol, i grwpiau ieuenctid neu i ddigwyddiadau lleol. Yn y blynyddoedd diwethaf, mae cael Wifi wedi newid llawer o eglwysi, gan eu galluogi i gysylltu â phobl iau, cynnal digwyddiadau hybrid, a chefnogi gweithgareddau fel gwersi iaith a dysgu ar-lein.

Mae'r cynnydd hwn yn aml yn dibynnu ar wirfoddolwyr ac arian. Ond nid mater o gadw at reolau'n unig yw'r newidiadau hyn maent yn ymwneud â gwneud yn siŵr bod yr adeiladau'n groesawgar ac yn berthnasol i'r gymuned sy'n eu defnyddio.

Mae'r siart bar isod yn dangos sut mae'r cyfleusterau wedi newid rhwng 2010 a 2025.

Cyfleusterau sydd ar gael mewn eglwysi (2025 a 2010)

2.2A Hanfodion bob dydd

Mae cyfleusterau bob dydd bellach yn llawer mwy cyffredin nag yn 2010. Er bod yr Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos bod bron pob eglwys yn gysylltiedig â phrif gyflenwad trydan (99%), mae bylchau rhwng eglwysi gwledig ac eglwysi trefol yn y ddarpariaeth gyffredinol o hanfodion bob dydd. Dim ond 76% o eglwysi gwledig sydd â dŵr prif gyflenwad, o'i gymharu â 99% mewn ardaloedd trefol a 98% mewn ardaloedd maestrefol.

Mae croeso yn parhau i fod yn nodwedd bwysig o eglwysi ledled y wlad. Mae gan 82% o eglwysi gyfleusterau i wneud te ac mae bron i ddwy ran o dair (64%) â chegin neu servery. Eto i gyd, mae eglwysi gwledig yn adrodd am ddarpariaeth is (46%) o'i gymharu ag eglwysi trefol (85%) ac eglwysi maestrefol (79%). Nid ar gyfer lluniaeth ar ôl gwasanaeth yn unig y mae'r ceginau hyn, maent yn gwneud yn bosibl gael prydau cymunedol, grwpiau plant bach, dosbarthu banc bwyd, a dwsinau o weithgareddau eraill lle mae pobl yn dod o hyd i gymdeithas a chefnogaeth. Hefyd, mae cyfleusterau newid babanod bellach mewn bron i chwech o bob deg (57%) o eglwysi, gan wneud yr adeiladau'n fwy croesawgar i deuluoedd.

Mae rhai eglwysi wedi mynd ymhellach, gan ychwanegu siopau (9%) a mannau gwybodaeth am dreftadaeth (33%). Er bod y ffigurau hyn yn gymharol isel, maent yn dangos ysbryd mentrus ac awydd i gadw'r adeiladau'n berthnasol ac yn awgrymu cyfeiriad posibl i eraill ei ddilyn yn y dyfodol.

Ffoto: Karen Hind

Mae dŵr rhedeg yn chwyldroi sut y gall eglwys Cymru gefnogi ei chymuned

Nid oes angen i ymwelwyr ag eglwys Sant Fair y Forwyn yn Risca, Mynwy, groesi ffordd brysur a cherdded i fyny llwybr serth tua 70 metr i neuadd gyfagos i ddefnyddio'r toiledau bellach. Ar ôl 171 o flynyddoedd mae'r eglwys, sydd wedi'i rhestru'n rhadd II*, wedi cael dŵr rhedeg am y tro cyntaf.

Cododd Sant Fair arian a chyflwyno ceisiadau grant i dalu am doiled hygyrch ac ardal servery cegin yn yr eglwys.

Mae'r tîm yn Sant Fair yn barod ac yn gyffrous i'r gymuned ddefnyddio'r lle yn fwy; bydd y newidiadau hyn yn galluogi lluniaeth i'w chynnig fel rhan o gyfarfodydd a grwpiau ac yn sicrhau bod yr adeilad yn groesawgar i bawb.

Eglwys Fair y Forwyn
Rhisga, Sir Fynwy

"Mae Sant Fair, a adeiladwyd yn 1853, yn un o linell hir o eglwysi sydd wedi bod ar y safle hwn ers y 13eg ganrif, gyda thrigolion yn mynd yn ôl i gyfnod y Rhufeiniaid," meddai Janet Jones, Gward Eglwys yn Sant Fair.

"Mae'r eglwys hyn wedi gweld twf Risca o gymuned wledig fach yn y dyffryn, drwy'r Chwyldro Diwydiannol, i'r dref breswyl drefol sydd ohoni heddiw. Bydd darparu'r cyfleusterau newydd hyn yn gwella'n fawr ein gallu i estyn allan at ein cymuned leol ac, yn gobeithio, cynnig gwell cefnogaeth."

Yn ystod y pymtheng mlynedd diwethaf mae eglwysi wedi newid yn dawl yn y ffordd maent yn cysylltu. Nid oedd seilwaith digidol yn cael ei fesur yn 2010, ond yn yr Arolwg hwn mae bron i chwech o bob deg eglwys (58%) yn dweud bod ganddynt Wifi. Ymhlith y rhain, mae dwy ran o dair o eglwysi trefol (64%) a 61% o rai maestrefol wedi'u cysylltu. Mewn dinasoedd a threfi, mae Wifi bellach bron mor bwysig â gwres neu oleuo, gan alluogi gwasanaethau ar-lein, addoli hybrid, archebu ar-lein a rhoi digidol. Ond mewn ardaloedd gwledig, dim ond 43% sy'n dweud bod ganddynt Wifi, ac mae'r diffyg hwn o gysylltedd yn gwneud i eglwysi deimlo'n llai hygyrch.

Nid yw mynediad digidol yn ymwneud ag addoli yn unig, ond hefyd â chynaliadwyedd a chynhwysiant. Mae mwy na phedair o bob deg eglwys (42%) bellach yn derbyn rhoddion digyswllt, ac mae llawer yn defnyddio Wifi i gefnogi tocynnau ar-lein, cyngherddau, caffis neu farchnadoedd cymunedol. Mae cysylltedd hefyd yn cryfhau'r defnydd seciwlar: gall grwpiau gynnal cyflwyniadau, cyrsiau a nosweithiau ffilm; gall corau a chlybiau ieuenctid rannu digwyddiadau ar-lein; a gall elusennau lleol gynnal gweithgareddau mewn mannau sydd â chysylltiad da. Mae rhyngrwyd dibynadwy yn caniatáu i eglwysi fod yn dirnodau treftadaeth ac yn ganolfannau modern, gan bontio anghenion cymunedau heddiw gyda straeon y gorffennol, a'u gwneud yn hanfodol i fywyd dinesig yn ogystal ag ysbrydol.

Ffoto: Gareth Simpson

2.2B Agor drysau: hygrychedd fel croeso

Mae hygrychedd yn dal i fod yn un o'r meysydd lle mae cynnydd mwyaf wedi'i wneud. Erbyn 2025, roedd 82% o eglwysi yn adrodd bod ganddynt fynedfeydd gwastad heb risiau a 73% â thoiledau hygryrch, gan ddod yn nes at yr hyn sy'n cael ei ddisgwyl ar gyfer adeiladau cyhoeddus. Mae dolenni clyw bellach mewn bron i ddwy ran o dair (65%) o eglwysi, gan sicrhau bod addoli a digwyddiadau ar agor i bobl â nam ar eu clyw. Eto mae bylchau'n parhau, dim ond 9% o eglwysi sy'n dweud eu bod wedi buddsoddi mewn arwyddion gweledol clir i bobl â nam ar eu golwg, ac mewn ardaloedd gwledig mae hyn mor isel â 4%, er gwaethaf poblogaeth sy'n heneiddio ac sy'n fwy tebygol o ddibynnu ar gymhorthion gweledol.

Mae'r cynnydd hyn yn bwysig yng nghyd-destun cymdeithasol ehangach. Mae tua un o bob pedwar o bobl yn y DU yn cael eu dosbarthu fel anabl, sef tua 16.8 miliwn o unigolion⁵. Mae adeiladau cyhoeddus nad ydynt yn darparu mynediad gwastad heb risiau, toiledau hygryrch, neu dechnoleg anabledd yn eithrio cyfran sylweddol o'r boblogaeth o fywyd cymunedol. I'r gwrthwyneb, mae eglwysi wedi dangos ymrwymiad cryf i gynhwysiant, gan lwyddo i wella hygrychedd drwy godi arian yn lleol ac ymdrechion gwirfoddolwyr, hyd yn oed mewn mannau lle nad oes rhwymedigaethau cyfreithiol yn berthnasol.

Nid yw hygrychedd yn fater o gadw at reolau yn unig – mae'n ffordd o fynegi cenhadaeth graidd yr eglwys i groesawu pawb. Mae buddsoddi mewn rampiau, toiledau a dolenni clyw yn sicrhau bod eglwysi ar agor i bawb, waeth beth fo'u hoedran neu'u gallu. Mewn llawer o achosion, mae'r gwaith hwn hefyd wedi galluogi eglwysi i ymateb i anghenion y gymuned leol, o gynnal grwpiau babanod i gaffis dementia. Trwy roi hygrychedd yn flaenoriaeth, mae eglwysi'n agor eu drysau'n ehangach, gan geisio sicrhau bod gan bawb yn y gymdeithas yr un cyfle i brofi'r hyn maent yn ei gynnig.

Heriau ariannol wrth wneud eglwys yn hygryrch i bawb

Eglwys Fethodistaidd Grange
Grange-over-Sands, Cumbria

Mae tîm Eglwys Fethodistaidd Grange yng Nghumbria yn deall eu cymuned leol ac yn gweithio'n galed i sicrhau bod yr adeilad yn diwallu anghenion pawb sy'n ei ddefnyddio. Ond mae hyn yn dod â heriau mawr.

Mae Eglwys Fethodistaidd Grange wedi'i lleoli yng nghanol y dref. Mae'r adeilad Gradd II hwn yn ail eglwys hynaf Grange. Fe'i hadeiladwyd yn 1874 ar faes glas sydd bellach yn brif stryd siopa'r dref.

Mae'r tîm wedi bod yn codi arian ers blyneddau i wneud yr eglwys yn fwy hygryrch. Mae'r newidiadau'n cael cefnogaeth eang gan y gymuned a chan eu AS lleol. Ond pan gyrhaeddodd nhw'r targed, yn anffodus gwelwyd bod dwy flynedd o chwyddiant a chostau deunyddiau adeiladu cynyddol wedi gwneud i gost y prosiect ddyblu.

"Rydyn ni'n credu bod cydraddoldeb yn bwysig, ond ar hyn o bryd nid dyna'r neges mae ein hadeilad yn ei roi," eglura'r Parch Jo Rand, Gweinidog yn Eglwys Fethodistaidd Grange.

"Bydd y prosiect hwn yn golygu y bydd pawb yn gallu dod i mewn drwy'r un fynedfa groesawgar, yn hytrach na gorfod defnyddio mynediad gwastad sydd wedi'i guddio rownd y cefn wrth ymyl y biniau. Bydd y toiledau'n hawdd i'w gweld, gyda dŵr poeth a gwres hefyd.

"Mae neuadd yr eglwys wastad wedi cael ei defnyddio'n dda, ond bydd y prosiect hwn yn gwneud mwy o'r adeilad ar gael ar gyfer pob math o weithgareddau drwy'r wythnos. Bydd symud y gegin yn golygu y gall croeso a lletygarwch fod yn ganolbwynt i bopeth sy'n digwydd yn Eglwys Fethodistaidd Grange. Rydyn ni mor gyffrous i edrych ymlaen at y croeso cynnes y gallwn ei roi i bob math o grwpiau cymunedol, yn hytrach nag ymddiheuro am gyflwr ein cyfleusterau."

Er gwaethaf yr anawsterau ariannol, nid yw tîm Grange yn rhoi'r gorau iddi. Maent yn credu'n gryf yn y prosiect ac yn benderfynol o wneud yr eglwys yn le croesawgar i bawb.

⁵ Gov UK Department for Work and Pensions, *Family Resources Survey 2022-2023*
<https://www.gov.uk/government/statistics/family-resources-survey-financial-year-2022-to-2023>

2.3 Costau cysylltiedig: buddsoddi gyda’n gilydd ar gyfer y dyfodol

Nid yw eglwysi’n anghofio am eu dyletswydd o ofalu, ond yn mynd ymhellach fyth. Mae eu penderfyniad i gynnal eu hadeiladau yn rhyfeddol – ond mae’r her ariannol yn enfawr. Dros y tair blynedd diwethaf, mae’r Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos bod 65% o eglwysi wedi talu rhwng 75% a 100% o’u costau atgyweirio blyneddol o’u cronfeydd eu hunain. Mae hyn yn dangos nad yw cymunedau’n aros i rywun arall gamu i mewn, ond yn gweithio’n ddiflino i gadw’u hadeiladau. Eto i gyd, mae eglwysi gwledig ac eglwysi rhestredig, sydd eisoes yn wynebu cynulleidfaoedd bach a galw mawr am atgyweirio, yn llai abl i dalu’r costau llawn ar gyfer gwaith mawr heb gymorth o’r tu allan.

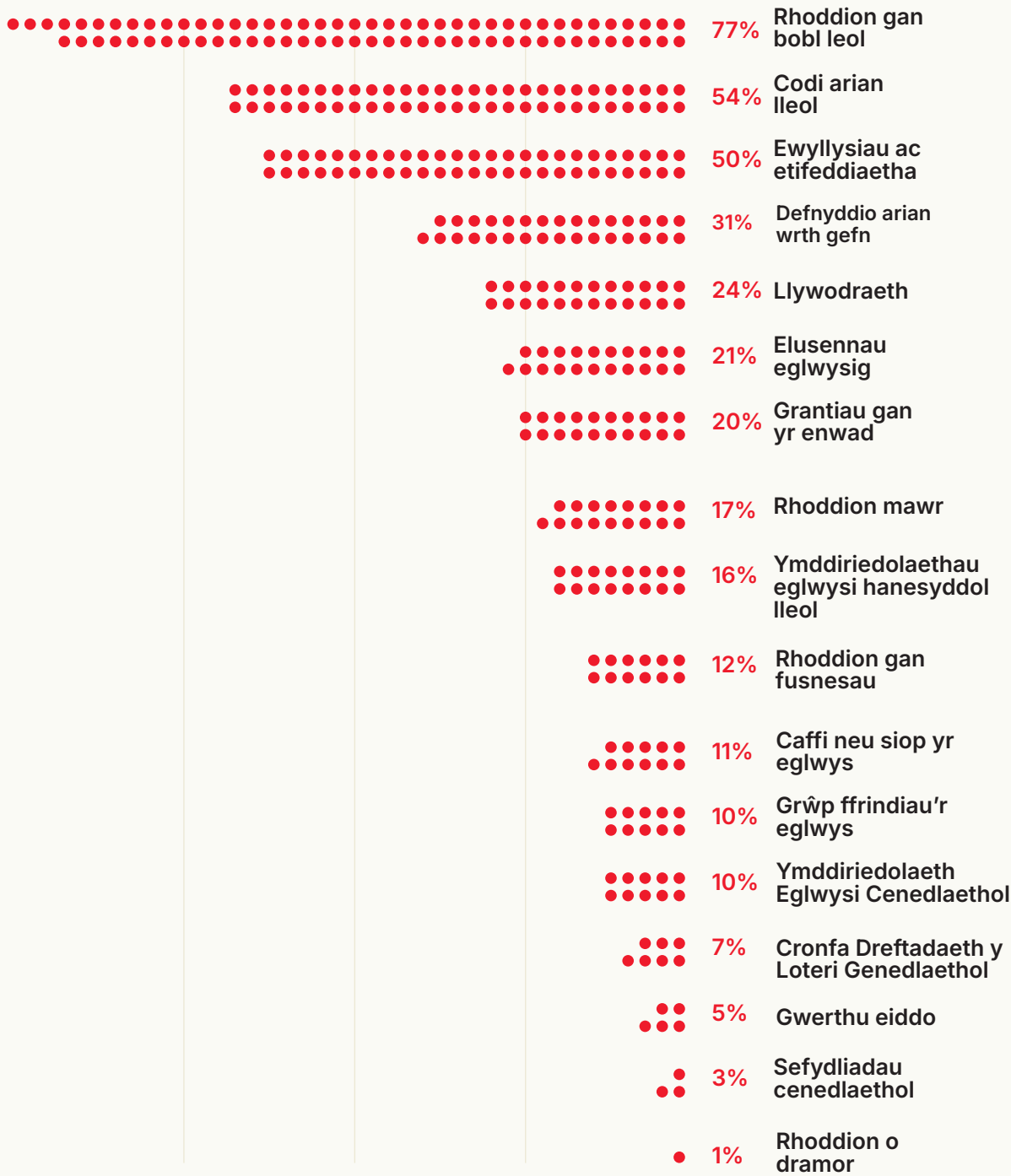
Ffynonellau cyllid – baich gwydnwch

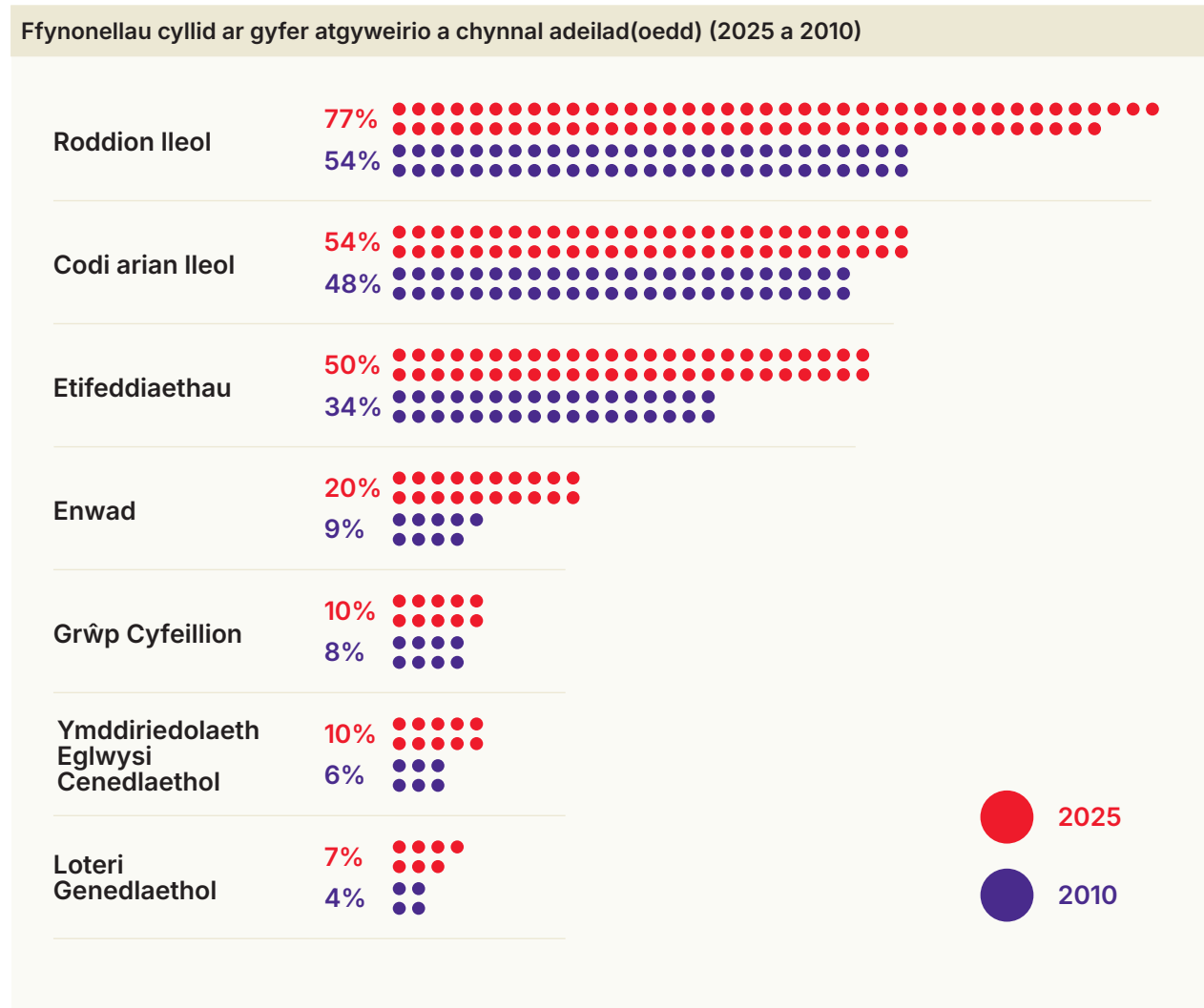
Mae’r Arolwg hwn yn dangos bod eglwysi, dros y 15 mlynedd diwethaf, wedi gorfod bod yn fwy gweithgar a chreadigol wrth dynnu ar amrywiaeth o ffrydiau cyllid, ond fod y dibyniaeth ar bobl leol wedi dyfnhau. Mae rhoi lleol (gan gynulleidfaoedd ac ymwelwyr) wedi codi’n sylweddol, o 54% yn 2010 i 77% o eglwysi yn 2025 yn dweud eu bod yn dibynnu ar y rhoddion hyn.

Yn ogystal â hyn, mae etifeddiaethau wedi codi fel ffynhonnell ariannu o 34% yn 2010 i 50% yn 2025, tra bod codi arian lleol (o gyngherddau a digwyddiadau i werthiannau dillad ail law) wedi aros yn ffynhonnell incwm gyson dros y blyneddau tua 50%. Mae 31% o eglwysi yn dibynnu ar eu cronfeydd wrth gefn. Mae hyd yn oed cefnogaeth enwadol bron wedi dyblu, o ddim ond 9% yn 2010 i 20% yn 2025, sy’n dangos bod sefydliadau eglwysig yn fwy ymwybodol o’r angen am gefnogaeth systematig.

Mae’r arolygon yn 2010 ac yn 2025 ill dau yn pwysleisio nad yw eglwysi’n oddefol nac yn esgeulus. Mae’r ffigurau hyn yn drawiadol, gan ddangos cryfder y cysylltiad lleol ag adeiladau eglwysig. Maent hefyd yn tynnu sylw at y risg: os collir yr adeiladau hyn, nid oherwydd i bobl leol fethu â gweld eu gwerth, ond oherwydd na allent gynnal yr adeiladau ar eu pennau eu hunain ac roedd angen cefnogaeth o’r tu allan. Yn wir, mae’r Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos bod eglwysi’n gwneud mwy nag erioed – yn codi arian, yn gwneud ceisiadau am grantiau, yn defnyddio cronfeydd wrth gefn, ac yn ceisio rhoddion busnes. Nid diffyg ymdrech leol sy’n esbonio’r diffyg cyson yn gyflwr adeiladau, ond oherwydd bod yr heriau ariannol yn drech na’r gefnogaeth sydd ar gael yn ehangach.

Ffynonellau cyllid ar gyfer atgyweirio a chynnal adeiladau

Ni ddylid cymryd gwydnwch adeiladau eglwysig fel arwydd o ormodedd. Mae'n adlewyrchu'r ymdrech eithriadol y mae pobl leol yn ei rhoi drwy gyfrannu, codi arian a gwirfoddoli eu hamser. Mewn llawer o achosion, mae'r ysbryd hwn o ofalu wedi cadw eglwysi ar agor er gwaetha'r heriau. Ond wrth i adeiladau heneiddio a chostau gynyddu, nid y cwestiwn yw a yw eglwysi'n gofalu am eu hadeiladau, maen nhw'n sicr yn gwneud hynny, ond am ba hyd y gallant barhau i gario'r baich ar eu pennau eu hunain?

Gwneud cais am grant o safbwynt eglwys

Gan Dr Phil Simpson, Clerc Sesiwn Eglwys Plwyf Killin & Ardeonaig, Sir Perth.

Mae'n rhaid cadw ein hadeilad eglwysig. Dyma'r unig eglwys am filltiroedd ac mae'n rhaid ei chadw ar agor ac wedi'i chynnal i safonau cyfoes. Mae cadwraeth, atgyweiriadau safonol a gwelliannau i'r adeilad yn hanfodol ac yn dibynnu ar swm enfawr o waith a allai neu na allai ddod â grant.

Mae amser ar gyfer hyn yn brin ar rhan wirfoddolwyr. Nhw sy'n ysgwyddo'r rhan fwyaf o'r gwaith ac sy'n agosaf at y weledigaeth o'r eglwys yn oleuni i'r gymuned.

Y cam nesaf yn ein rhaglen codi arian yw codi £250,000 i adfer ein ffenestri. Bydd hyn yn golygu oriau maith o chwilio a gwneud ceisiadau i ymddiriedolaethau elusennol, ac nid yw pob cais yn llwyddiannu.

Gwirfoddolwyr sy'n rhoi eu hamser ag harian eu hunain yw cefnogaeth sylfaenol ein heglwys. Mae grantiau'n hanfodol, gan fod y costau dan sylw yn rhy fawr i gynulleidfa fach eu hysgwyddo eu hunain.

Yn y cyfamser, mae gwaith dyddiol y gwirfoddolwyr hynny'n dioddef oherwydd bod tasgau'n cael eu gohirio. Yn aml rydym yn meddwl pe gellid sianelu'r holl ymdrech i godi arian i mewn i brif ddibenion yr hyn a wnawn, byddai'r effaith yn sylweddol.

Eglwys Plwyf Killin & Ardeonaig
Killin, Sir Perth

3

Wedi'u gwarchod heddiw: cynaliadwy ar gyfer yfory

Ffoto: Nina McNeary

3.1

Adeiladau eglwysig a her newid hinsawdd

Nid yw eglwysi'n sefyll yn llonydd wrth wynebu'r heriau enfawr sy'n dod gyda newid hinsawdd. Mae llawer yn gwneud newidiadau i'w hadeiladau i'w gwneud yn wrth-wynt ac yn ddŵrglos; mae'n haws cynhesu eglwys sych nag un llaith. Maent hefyd yn cymryd camau i leihau ôl troed carbon eu hadeiladau a'u gwneud yn fwy cynaliadwy'n amgylcheddol, ac mae hyn yn aml yn seiliedig ar eu hargyhoeddiad diwinyddol o ofalu am bobl a'r amgylchedd ehangach.

Pan ofynnwyd "Pa gamau ydych chi wedi'u cymryd i wella cynaliadwyedd amgylcheddol eich eglwys a'i hadeiladau?", dangosodd eglwysi lun clir o weithredu ymarferol ar raddfa eang. Gall llawer o'r uwchraddiadau hyn fod wedi'u gyrru gan y cynnydd sydyn mewn prisiau ynni yn 2021-22, a orfododd lawer o eglwysi i weithredu'n gyflym.⁶

Yn galonogol, mae hyn yn nodi newid amlwg o gymharu ag arolygon cynharach. Yn 2010, soniodd 36% o eglwysi eu bod wedi gwneud gwelliannau i wresogi, ond roedd y rhain yn cael eu gweld fel rhan o gynnal a chadw cyffredinol yr adeilad, yn hytrach na chamau tuag at gynaliadwyedd amgylcheddol. Erbyn 2025, roedd y ffigur wedi codi i 41%, gyda chamau megis disodli boeleri hen, uwchraddio thermostatia, creu parthau gwresogi neu ychwanegu inswleiddio.

Mae'r camau hyn bellach yn cael eu cydnabod yn benodol fel ymateb i'r blynyddoedd diwethaf: yr hyn a ystyrid gynt fel cynnal a chadw syml bellach yn cael ei weld yn ganolog i warchod treftadaeth, lleihau costau rhedeg, a chyfrannu at nodau amgylcheddol ehangach.

Arwydd calonogol arall yw'r defnydd o archwiliadau. Mae 28% o eglwysi wedi cynnal arolwg neu archwiliad ynni, rhai gyda chefnogaeth cynlluniau enwadol megis 'Energy Footprint Tool' yr Eglwys Loegr a'r rhwydwaith Parish Buying. Mae'r archwiliadau hyn yn hanfodol i fapio llwybrau tymor hir i sero net ac mae eglwysi sydd wedi cynnal archwiliadau yn fwy tebygol o wneud cais am grantiau neu gynllunio buddsoddiadau fesul cam.

Pan ofynnwyd beth fyddai fwyaf defnyddiol i eglwysi o ran "galluogi mwy o gynaliadwyedd amgylcheddol ar gyfer adeiladau eglwysig," roedd cefnogaeth ariannol ar frig y rhestr, gyda 70% yn dweud y byddai'n "ddefnyddiol iawn." Y tu hwnt i gyllid, nododd 56% yr angen am arbenigedd proffesiynol, gan gydnabod bod llawer o'r uwchraddiadau amgylcheddol hyn yn gofyn am gyngor arbenigol.

⁶ Office for National Statistics, *The impact of higher energy costs on UK businesses 2021 to 2024* <https://www.ons.gov.uk/economy/economicoutputandproductivity/output/articles/theimpactofhigherenergycostsonukbusinesses/2021to2024>

Costau gwirioneddol addasu i'r argyfwng hinsawdd

Gan y Parch Canon Dr Stephen Evans, Rheithor St Marylebone

Pan adeiladwyd pedwerydd fersiwn Eglwys Blwyf St Marylebone yng nghanol Llundain yn 1810, roedd y to, y simnai ddŵr a'r pibellau law wedi'u cynllunio i waredu tua dwy dunell o ddŵr yr awr. Roedd hyn bryd hynny yn fwy na digon i wrthsefyll hyd yn oed y glaw trwm mwyaf.

Heddiw, gall y glaw trwm gyrraedd bron pedair tunnell o ddŵr mewn awr, ac mae'n debygol y bydd y glawiad a ragwelir yn cynyddu i gymaint ag wyth neu hyd yn oed ddeg tunnell yr awr dros y ddau gan mlynedd nesaf.

Nid oedd to St Marylebone yn gallu ymdopi mwyach â'r glaw trwm. Roedd cladin alwminiwm taflen y to, mewn rhai mannau, bellach wedi rhyddhau o strwythur y to, ac yn amlwg iawn roedd y to'n arwain dŵr i mewn i'r adeilad yn hytrach nag i ffwrdd ohono. Roedd angen gweithredu ar unwaith.

Penderfynwyd disodli'r to â llechi Cymreig, o'r un chwarel a ddefnyddiwyd yn 1810. Gwnaed addasiadau cymedrol ond effeithiol iawn i rannau o'r to a chynlluniwyd a pheirannwyd eto'r holl beiriannau dŵr glaw, simnai ddŵr, a phibellau law fel y gallent drin hyd at ddeg tunnell o ddŵr yr awr.

Roedd yn gostus iawn gwneud y newidiadau angenrheidiol hyn, ac fe gafodd prosiectau pwysig eraill eu gohirio neu eu canslo. Costiodd y to newydd dros £3 miliwn. Roedd hyn hefyd yn cynnwys uwchraddio'r inswleiddio i safonau rhyngwladol Passivhaus, gan helpu i haneru ein defnydd o danwydd ffosil.

Ni fyddai'r gwaith wedi bod yn bosibl heb grantiau sylweddol, gan gynnwys Gronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol, y Gronfa Adfer Diwylliannol a'r CIL Cymdogaeth. Roedd adennill y cyfanswm llawn o gostau TAW drwy Gynllun Grantiau ar gyfer Mannau Addoli Cofrestredig yn hanfodol.

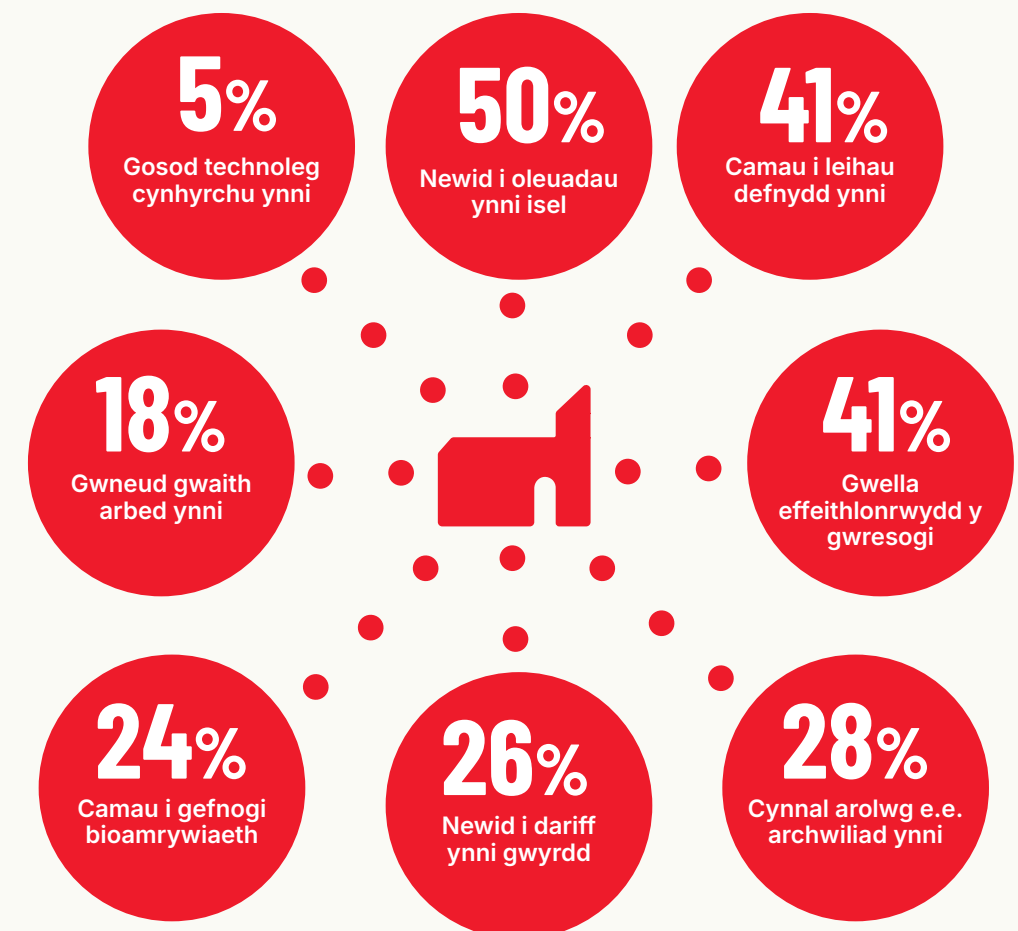
Eglwys Fairlebone
Marylebone,
Lluwewndain Fwyaf

Yn barod ar gyfer y dyfodol – ond beth am weddill yr adeiladau eglwysig?

Eglwys Blwyf St Marylebone – sy'n gartref hefyd i bractis meddygon teulu gyda 12,000 o gleifion, yn rhedeg gwasanaeth seicotherapi gyda chymorth bwrsariaethau ac yn cynnal nifer fawr o gyngherddau, arddangosfeydd celf a digwyddiadau cymunedol – bellach yn meddu ar adeilad sy'n gallu ymdopi â'r hinsawdd newidiol am ganrifoedd i ddod.

Mae St Marylebone wedi bod yn ffodus i allu codi'r arian sylweddol oedd ei angen i fynd i'r afael â phroblemau newid hinsawdd presennol a thymor hir. Ond o ble y daw'r arian i dalu am y newidiadau costus sydd eu hangen i ymateb i'r newidiadau hinsawdd a fydd yn effeithio ar adeiladau eglwysig hanesyddol ledled y DU?

Camau i wella cynaliadwyedd amgylcheddol adeiladau eglwysig

4

Beth sy'n dal eglwysi'n ôl – a beth sy'n eu helpu i dyfu

Ffoto: Ellie Grana

4.1

Rhwystrau i dwf a chryfder

Mae Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos nad oes diffyg gweledigaeth ar eglwysi. Pan ofynnwyd beth sy'n eu hatal rhag gwneud mwy i'w cymunedau, nododd eglwysi rwystrau o ran adnoddau a seilwaith. Gellir cryfhau rhai rhwystrau, fel cyllid a gwirfoddolwyr, gyda'r gefnogaeth gywir. Mae eraill, fel cyfleusterau, lle a pharcio, yn gofyn am fuddsoddiad hirdymor ac yn anoddach eu cyflawni. Gyda'i gilydd, mae'r rhwystrau hyn yn egluro pam y gall eglwysi brwdfrydig ddod o hyd i'w huchelgeisiau'n cael eu dal yn ôl.

Gwirfoddolwyr

Yn 2010, dywedodd 33% o eglwysi fod "diffyg amser gwirfoddolwyr" yn cyfyngu ar eu gallu i ddarparu mwy o weithgareddau cymunedol. Erbyn 2025, pan ofynnwyd yn uniongyrchol am gyfyngiadau ar wneud mwy, bron hanner (45%) a nododd ddiffyg amser gwirfoddolwyr fel prif rwysr. Mewn cwestiwn ar wahân, pan ofynnwyd beth fyddai'n helpu eglwysi i wneud mwy, dywedodd 70% mai "mwy o wirfoddolwyr" fyddai'r gefnogaeth ymarferol fwyaf defnyddiol. Er bod y geiriad a'r cyd-destun wedi newid rhywfaint rhwng yr Arolygon, gwelir tuedd glir yma: yr hyn a oedd unwaith yn bryder cefndirol bellach yw un o'r rhwystrau mwyaf i dwf, gan ddangos bod cefnogaeth gwirfoddolwyr, asgwrn cefn bywyd eglwysig, yn adnodd hanfodol.

Cyfyngiadau ariannol

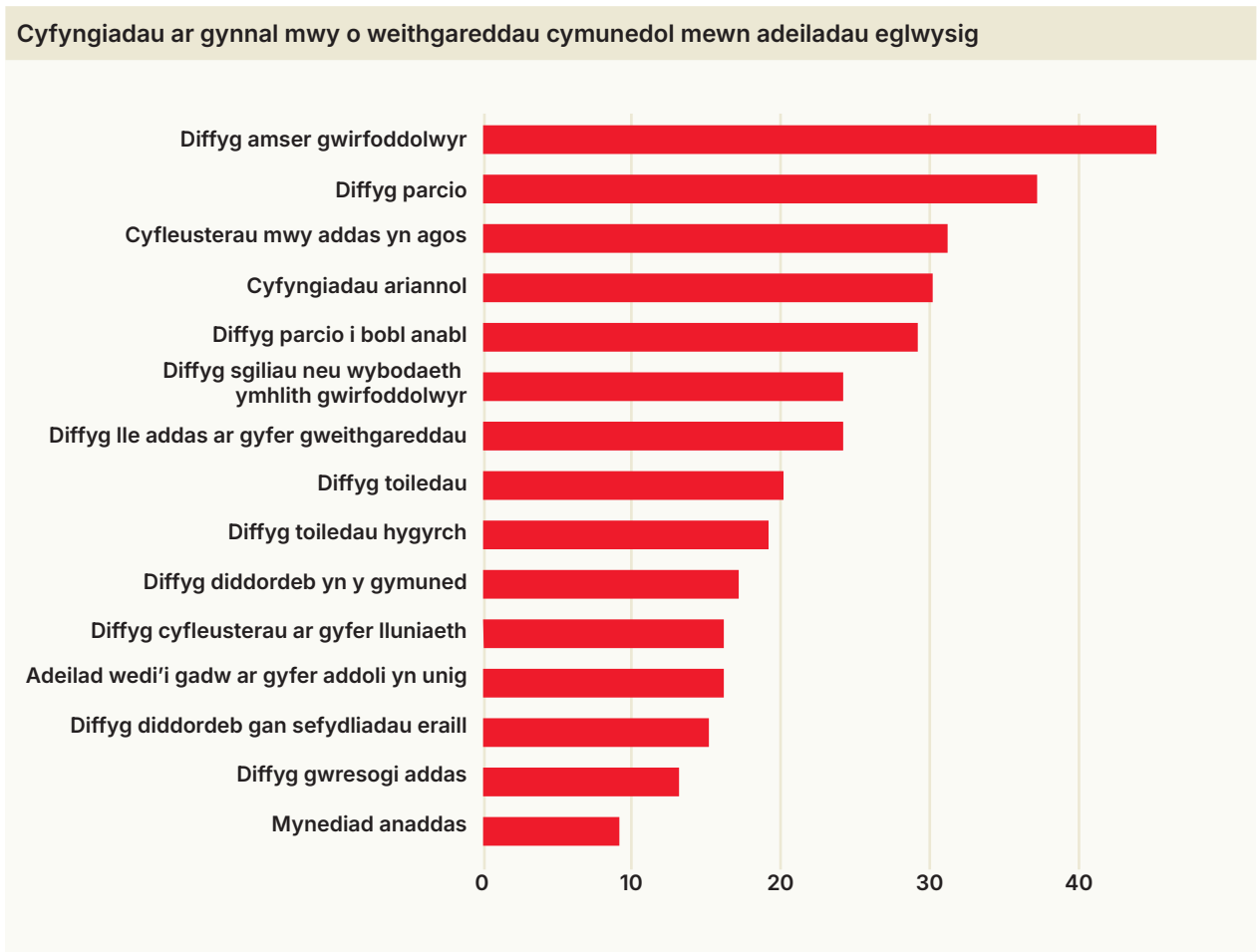
Mae bron i draean (30%) o eglwysi yn dweud bod cyfyngiadau ariannol yn eu hatal rhag gwneud mwy, o gymharu â 24% yn Arolwg 2010. Mae cynulleidfaoedd a phobl leol yn parhau i fod yn sylfaen gefnogol i eglwysi: mae 77% o eglwysi yn dibynnu ar roddion lleol, 54% ar ddigwyddiadau lleol codi arian, a 50% ar roddion mewn ewyllysiau. Eto i gyd, mae traean (31%) bellach yn defnyddio cronfeydd wrth gefn yr eglwys i dalu costau sylfaenol, cylch na all barhau am byth.

Mae'r Arolwg hefyd yn tynnu sylw at ffyrdd clir ymlaen, gan fod eglwysi amlaf yn nodi mwy o gymorth ariannol (62%) fel yr allwedd i ryddhau eu gallu i wasanaethu eu cymunedau. Fodd bynnag, mae'r rhai sydd â chyllid cryfach a gwirfoddolwyr medrus yn fwy tebygol o gael mynediad at grantiau allanol, tra bod eglwysi llai gyda llai o adnoddau mewn perygl o gael eu gadael ar ôl.

Lle a chyfleusterau

Mae diffyg lle addas yn parhau i fod yn un o'r rhwystrau mwyaf cyffredin. Yn 2025, soniodd 24% o eglwysi fod cyfyngiadau lle'n cyfyngu ar eu gallu i wneud mwy. Mae'r broblem yn fwyaf amlwg lle nad oes neuadd ar gael – dywedodd 41% o eglwysi heb neuadd fod 'diffyg lle' yn gyfyngiad, o'i gymharu â dim ond 11% o'r rhai sydd ag un.

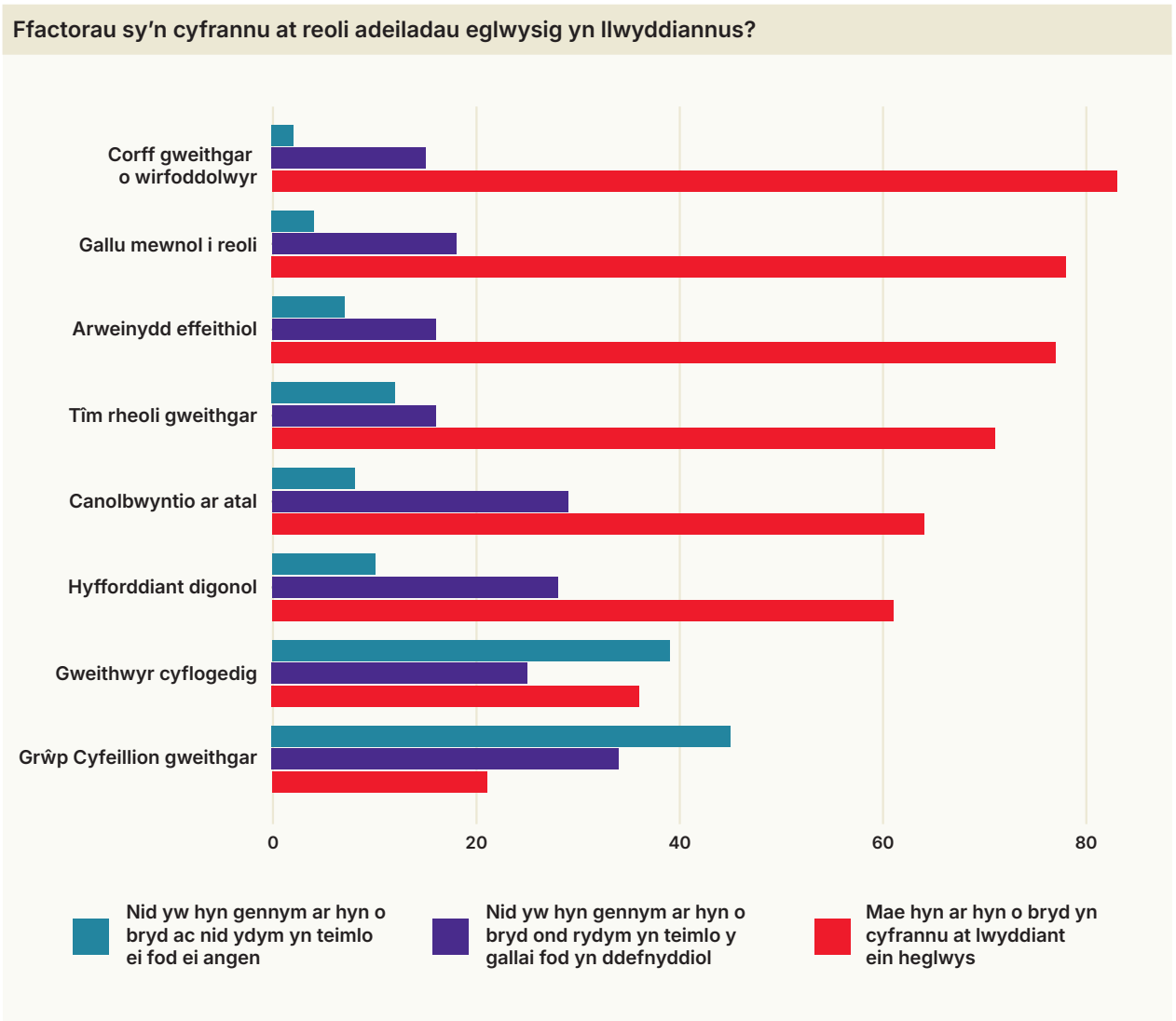
Mae parcio a chyfleusterau'n cynyddu'r her. Yn 2010, nododd 21% o eglwysi fod diffyg parcio yn gyfyngiad. Erbyn 2025 mae hyn wedi gwaethygu i 37% yn gyffredinol, gyda'r lefelau uchaf mewn ardaloedd trefol (45%) ac ardaloedd gwledig (36%), ac ardaloedd maestrefol ar 32%. Mae hygyrchedd hefyd yn bryder: mae 29% o eglwysi yn nodi diffyg mannau parcio i bobl anabl fel cyfyngiad ar ddefnydd cymunedol ehangach, gan amlygu sut mae materion mynediad corfforol yn ymestyn y tu hwnt i'r adeilad ei hun. I lawer o gymunedau, yn enwedig y rhai gwledig, mae eglwys heb barcio na chyfleusterau addas yn eglwys na all dyfu o gwbl.

4.2 Rysait i lwyddiant

Gofynnodd yr Arolwg hefyd i eglwysi pa ffactorau sy'n cyfrannu at reoli adeiladau eglwys unigol yn llwyddiannus, ac ar wahân i wirfoddolwyr (83%), mae eglwysi'n nodi gallu mewnol cryf i reoli (78%), arweinyddiaeth effeithiol (77%) a thimau rheoli gweithgar (71%) fel sylfeini hanfodol.

Dywedodd bron i ddwy ran o dair (64%) fod canolbwyntio ar atal problemau yn cyfrannu at lwyddiant, tra nododd 61% fod hyfforddiant digonol yn bwysig. Mae gweithwyr cyflogedig (36%) a grwpiau Cyfeillion gweithgar (21%) eisoes yn gwneud gwahaniaeth lle maent yn bodoli, ac mae llawer eraill yn gweld eu potensial. Gyda'i gilydd, mae'r adborth hwn yn dangos nad yw eglwysi'n unig yn ymwybodol o'r rhwystrau, ond eu bod hefyd yn gwybod beth sy'n gweithio, a ble y gallai mwy o fuddsoddiad ryddhau hyd yn oed fwy o gryfder.

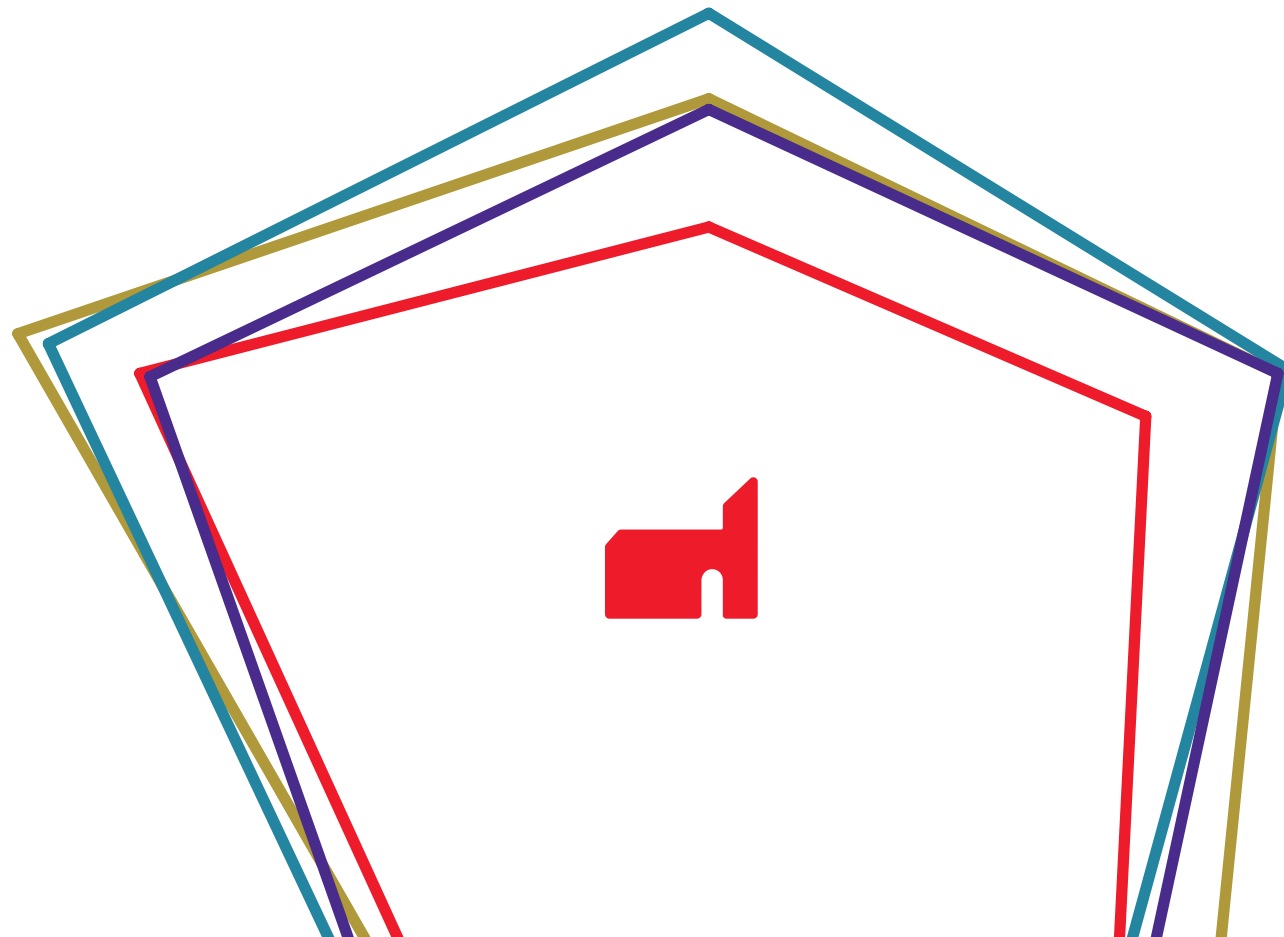

4.3 Gwe gwydnwch eglwysig

Mae llawer o ffactorau'n cyfrannu at wydnwch a chynaliadwyedd parhaus eglwysi. Mae'r rhain yn cynnwys, ond heb fod yn gyfyngedig i, gyllid, cryfder gwirfoddolwyr, ymgysylltu â'r gymuned, cyflwr yr adeilad, a'r cyfleusterau a'r hygyrchedd sydd ar gael. Daw'r cyfan hyn at ei gilydd i alluogi eglwysi i wasanaethu eu cymunedau – fel lleoedd addoli, canolfannau cymunedol, cyrchfannau i ymwelwyr ac ati. Mae llawer o eglwysi wedi bod yn lleoedd defnydd parhaus dros ganrifoedd. Ond y ffactorau hyn sydd yn sicrhau y gellir defnyddio adeilad eglwys mewn ffyrdd o'r fath am flynyddoedd i ddod.

Mae plotio'r ffactorau hyn gyda'i gilydd felly'n rhoi darlun o gynaliadwyedd adeilad eglwys a'i gynulleidfa. Nid oes yr un o'r ffactorau hyn ar ei ben ei hun yn ddigon i wneud eglwys yn wydn ar gyfer y dyfodol, ac ni ddylid ystyried diffyg mewn un maes fel bygythiad i oroesiad eglwys. Os yw hanes eglwysi'n dysgu unrhyw beth i ni, mae'n dangos eu bod yn hynod o wydn er gwaetha heriau niferus, amrywiol a chymhleth.

Gall y pum prif ffactor roi arwydd clir o sefyllfa eglwysi. Pan fo'r pum elfen hyn yn cyd-fynd, gall eglwysi fod yn hyderus bod eu hadeiladau, eu gwaith cymunedol a'u cyllid mewn sefyllfa gref i ddiogelu gwaith yr eglwys yn y dyfodol ac i warchod treftadaeth eglwysi ar gyfer cenedlaethau i ddod.

I wneud hyn yn weladwy, gallwn fapio gwydnwch eglwys fel gwe, gyda'r pum ffactor yn ymestyn o'r canol:

Cyfleusterau a Hygyrchedd: mae sgôr uchel yn dangos pa mor addas yw'r cyfleusterau ar gyfer ymgysylltu cymunedol a gweithgareddau crefyddol, ac mae'n cynnwys ffactorau fel mynedfeydd hygyrch, Wifi, a mesurau i wneud cyfleusterau'n fwy cyfeillgar i'r amgylchedd.

Defnydd Cymunedol: mae sgôr uchel yn dangos bod adeiladau ar agor yn rheolaidd ac yn cael eu defnyddio gan grwpiau eraill yn y gymuned yn ogystal â gweithgareddau a drefnir gan yr eglwys ar gyfer y gymuned.

Cryfder Gwirfoddolwyr: mae sgôr uchel yn awgrymu bod gan eglwys ddigon o wirfoddolwyr i gynnal y gweithgareddau y maent am eu cynnal, ac mae hefyd yn dangos bod gwirfoddolwyr yn chwarae rhan sylweddol yn llwyddiant yr eglwys.

Cyflwr yr Adeilad: mae sgôr uchel yn dangos bod adeilad yr eglwys yn cael gofal da, gyda chynnal a chadw rheolaidd, arolygiadau rheolaidd, a gwelliant yn y ffabrig.

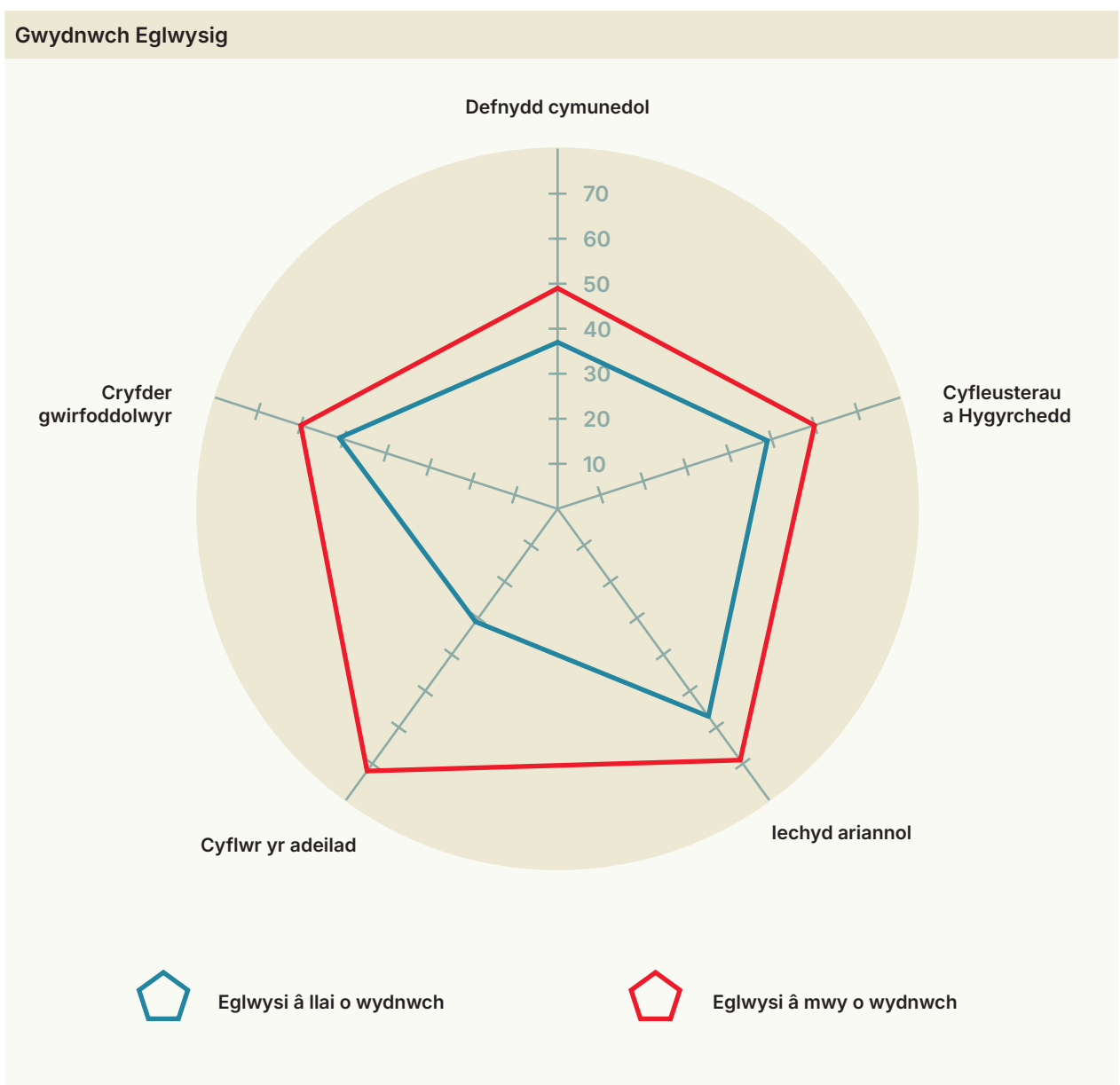

Iechyd Ariannol: mae sgôr uchel yn dangos bod gan eglwys y cronfeydd i dalu costau atgyweirio, sicrhau ffrydiau cyllid, a safbwynt optimistaidd ar gyfer y pum mlynedd nesaf.

Gyda'i gilydd, mae'r llinynnau hyn yn ffurfio Gwe Gwydnwch Eglwysig. Pan fyddant yn ymestyn allan yn gyfartal, mae'r darlun yn gytbwys ac yn wydn. Pan fydd un yn cwympo i mewn, efallai oherwydd cyllid gwan, cyfleusterau gwael, neu brinder gwirfoddolwyr, mae'r we gyfan yn cael ei thaflu oddi ar ei hechel, gan adael yr eglwys yn agored i niwed.

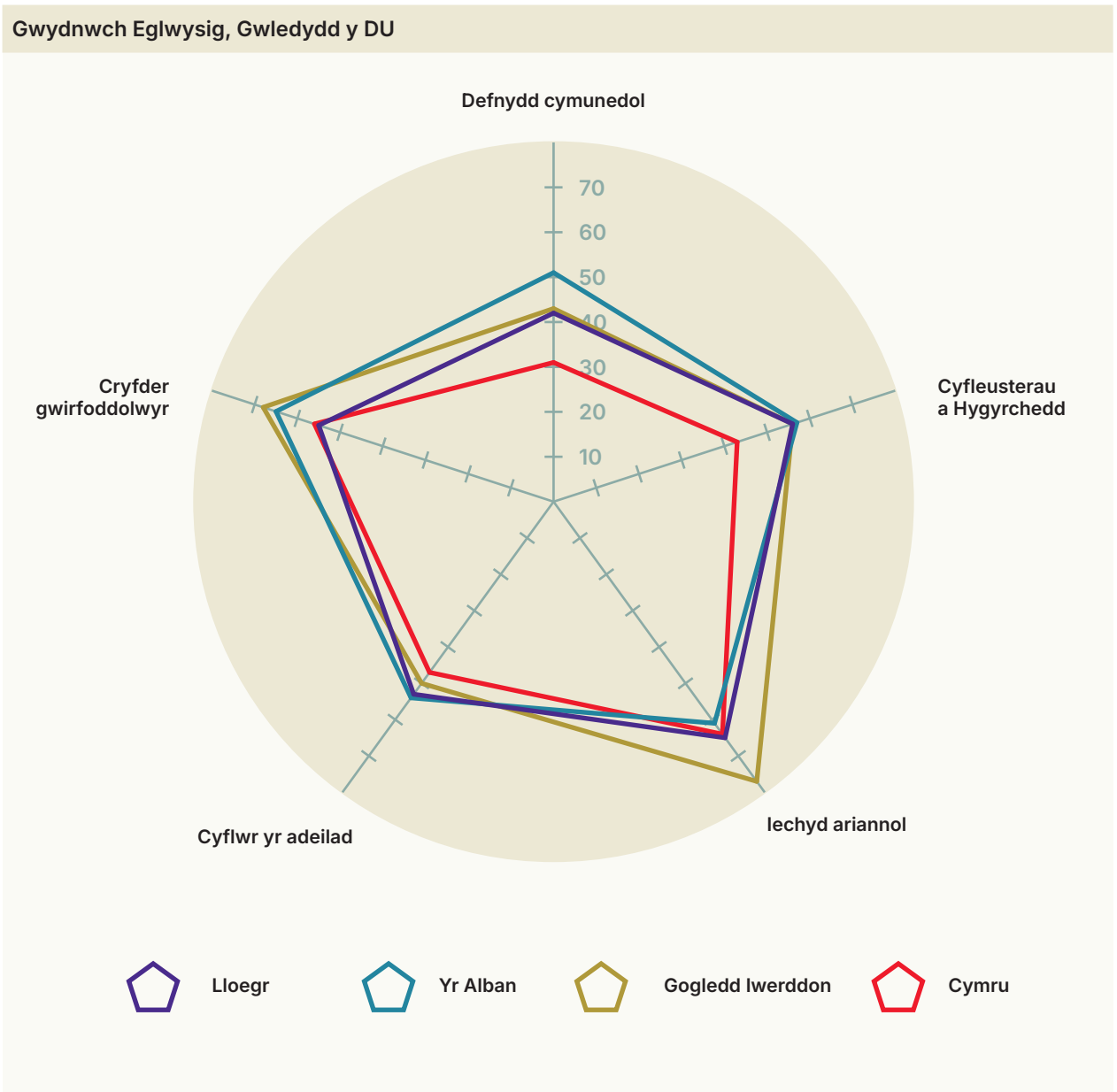
Y Cyswilt rhwng Cyflwr yr Adeilad a Gwydnwch

Mae'r siart isod yn mapio dau fath gwahanol o eglwys: y rhai sy'n dweud bod eu ffabrig wedi gwella a'r rhai sy'n dweud ei fod wedi gwaethygu. Yr hyn sy'n dod yn amlwg yw bod cyflwr yr adeilad yn gysylltiedig â marciau gwydnwch eraill. Mae eglwysi sy'n adrodd am ffabrig sy'n dirywio yn dangos gwe lai, lle mae ymgysylltu cymunedol yn lleihau, mae cyllid yn dioddef, ac mae cyfleusterau'n mynd yn llai addas. Mae'r cysylltiad yn amlwg hyd yn oed os na allwn ddweud yn sicr beth sy'n dod gyntaf – ffabrig, cyllid, ymgysylltu cymunedol neu ddirywiad cyfleusterau.

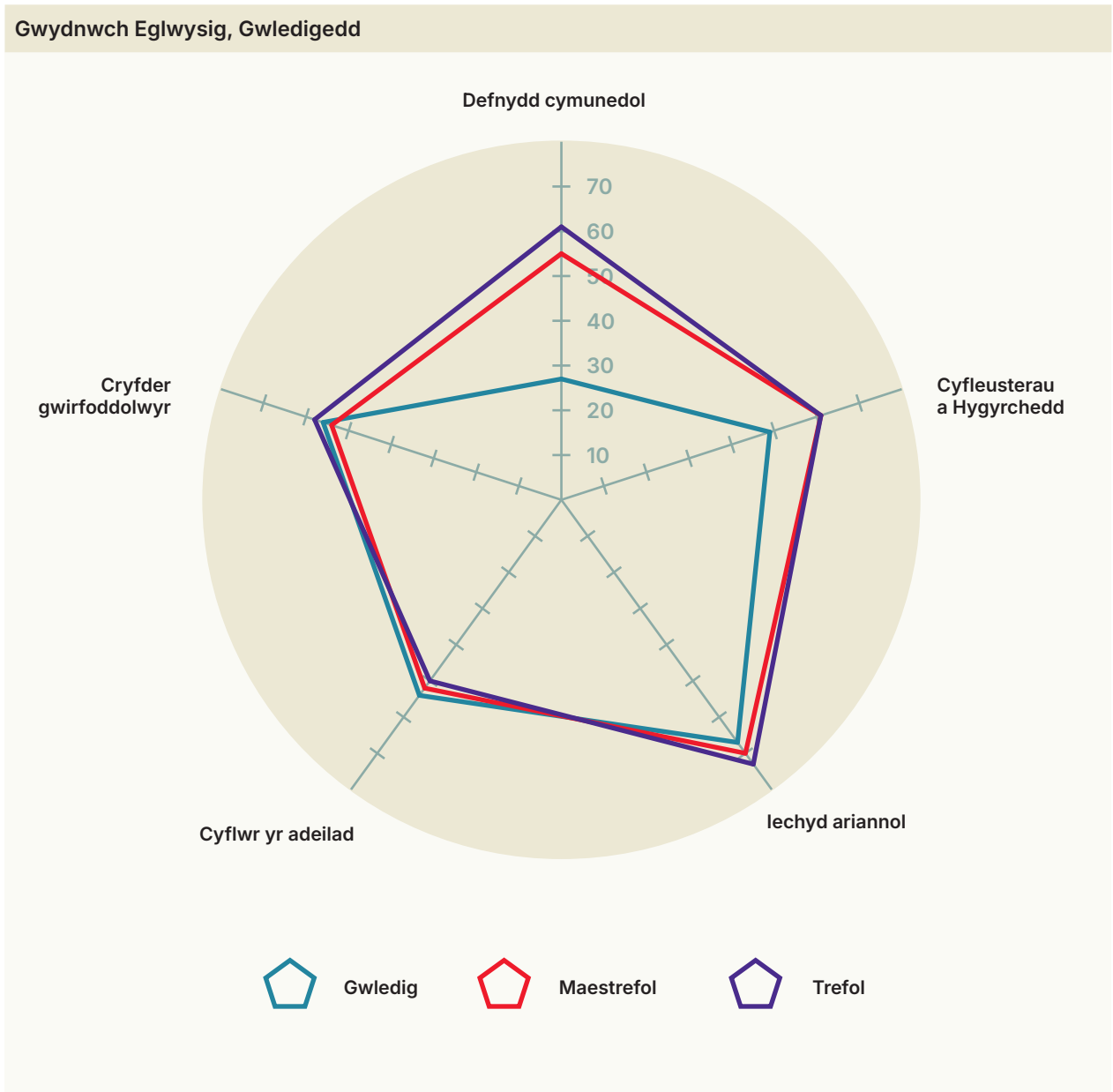
Plotio gwydnwch yn ôl gwlad y DU

Pan fyddwn yn plotio pob un o'r pedair gwlad ar we gwydnwch eglwysig, mae'n amlwg bod angen dull wedi'i dargedu ar bob gwlad i helpu adeiladau eglwysig a'u cynulleidfaoedd i dyfu.

Plotio gwydnwch yn ôl gwledigedd

Mae eglwysi gwledig yn wynebu her ynghylch cyllid ac ymgysylltu â'r gymuned. Nid oes ganddynt yr adnoddau ariannol i gynnal gweithgareddau cymunedol. Mae sgôr cryfder gwirfoddolwyr yn aros yn debyg i'r rhai mewn eglwysi trefol a maestrefol, ond mae hyn yn fwy tebygol oherwydd nad ydynt yn cynnal cymaint o weithgareddau cymunedol, yn hytrach nag oherwydd bod ganddynt niferoedd mawr o wirfoddolwyr.

Mae darlun clir yn dod i'r amlwg. Nid maint, cyfoeth na niferoedd mawr o wirfoddolwyr sy'n diffinio eglwys wydn ond cydbwysedd. Maent yn agored ac yn groesawgar, yn cael eu cynnal gan wirfoddolwyr ymroddedig hyd yn oed os ydynt yn brin gyda chyllid cynaliadwy yn sail iddynt ac yn cael eu gofalu amdanynt drwy gynnal a chadw rheolaidd. Pan fo'r pum llinyn o'r we'n gryf gall eglwysi fod yn obeithiol am eu dyfodol. Pan fydd unrhyw un yn gwanhau mae'r strwythur cyfan yn plygu. Mae'r graffiau gwe hyn sy'n seiliedig ar yr Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn dangos yr hyn sy'n bosibl pan fydd pobl adeiladau ac adnoddau'n cyd-fynd.

5 Casgliad Galwad i Weithredu

Mae eglwysi ymhlith y cyfoeth cymunedol mwyaf gwerthfawr a gwydn yn y Deyrnas Unedig. Maent yn rhwydi diogelwch ar raddfa eithriadol, gan ddarparu gwasanaethau na all unrhyw rwydwaith cenedlaethol arall eu darparu. Maent hefyd yn cadw o fewn eu muriau rai o drysorau diwylliannol mwyaf y genedl, o wydr lliw i gofebau sy'n gwreiddio straeon lleol o fewn treftadaeth genedlaethol sy'n cael ei rannu.

Mae eglwysi hefyd ymhlith y lleoedd gorau i fuddsoddi ynddynt yn y sector gwirfoddol. Maent eisoes yn harneisio egni a ewyllys da rhyfeddol, ac gyda chefnogaeth strwythuredig gallent dyfu'r seilwaith dinesig hwn ymhellach gan gynnig llwybrau i sgiliau, arweinyddiaeth a chefnogaeth gymunedol sy'n fuddiol nid yn unig i eglwysi ond i gymdeithas ehangach gyfan.

Ond mae'r Arolwg Eglwysi Cenedlaethol yn glir iawn fod yr etifeddiaeth hon ar dir sigledig. Mae amser gwirfoddolwyr dan straen, mae cyllid yn dal i fod yn rhwystr, ac yn rhy aml mae cymunedau'n gorfod ymladd argyfyngau yn hytrach na chanolbwyntio ar y dyfodol. Dim ond y rhai sy'n goroesi a'r rhai sydd â digon o amser gwirfoddolwyr i'w gwblhau a gafodd eu cynnwys yn yr Arolwg. Mae nifer sylweddol yn adrodd am ddirywiad yng nghyflwr eu hadeilad, am ansicrwydd ynghylch y pum mlynedd nesaf, ac am ofn y bydd y baich yn rhy drwm heb gymorth. Heb fwy o gymorth, ni all hyd yn oed yr eglwysi mwyaf ymroddedig gario'r baich ar eu pennau eu hunain.

Dyma foment allweddol. Mae'r Arolwg yn dangos bod eglwysi am wneud mwy, i ehangu rhaglenni diwylliannol, dyfnhau gofal cymdeithasol, a chryfhau eu camau amgylcheddol. Gallai buddsoddi mewn adeiladau eglwysig helpu i drawsnewid cymunedau ledled y DU, gan adeiladu ar y gwaith y maent eisoes yn ei wneud i gefnogi pobl a seilwaith lleol. Ond heb ymyrraeth, mae'r risgiau'n uchel. Os bydd eglwysi'n cau, bydd yr effaith yn cael ei theimlo: colli treftadaeth, colli gofal cymdeithasol, a cholli lleoedd ar gyfer addoli a pherthyn. Byddai hyn nid yn unig yn arwydd o esgeulustod i'n hetifeddiaeth ddiwylliannol, ond hefyd yn fethiant i ofalu am gymunedau yn eu hagosaf at fregusrwydd.

Mae angen ymateb cenedlaethol, sy'n cyfateb i'r egni sydd gan eglwysi i gadw eu hadeiladau ar agor gyda chefnogaeth wirioneddol. Rhaid i enwadau gryfhau eu cefnogaeth, rhaid i sefydliadau treftadaeth gydweddu eu harbenigedd a'u heiriolaeth, a rhaid i awdurdodau lleol chwarae eu rhan. Uwchlaw popeth, mae'n rhaid i Lywodraeth y DU gamu ymlaen gyda fframwaith cyllido strategol a chyson sy'n hawdd ei gyrcu ac ar gael i bob eglwys, waeth beth fo'i maint na'i henwad.

Mae'r dewis yn glir. Mae'r adeiladau hyn, a'r cymunedau y maent yn eu cynnal, yn rhan o'n hetifeddiaeth a'n cyfrifoldeb cyffredin.

Nawr yw'r foment i weithredu.

6

Diolchiadau

Cafodd yr Arolwg Eglwysi Cenedlaethol, a grëwyd gan yr Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol, ei wireddu drwy gyfraniad y miloedd o wirfoddolwyr, staff a chlerigwyr a gymerodd ran. Diolch am eich amser, eich gofal a'ch penderfyniad i sicrhau bod llais eich eglwys yn cael ei glywed.

Rydym yn ddiolchgar iawn am gefnogaeth garedig a hael Yeomans, Ecclesiastical Insurance, a Phrifysgol Efrog a wnaeth alluogi'r Arolwg i fynd rhagddo.

Pwyllgor Llywio

Trevor Cooper

Cadeirydd y Gynghrair Adeiladau Crefyddol Hanesyddol (yn gweithredu'n bersonol)

Professor Francis Davis

Adran Diwinyddiaeth a Chrefydd, Prifysgol Birmingham

Professor Kate Giles

Canolfan Astudio Cristnogaeth a Diwylliant, Prifysgol Efrog (University of York)

Andrew Hawkins

Prif Weithredwr, Whitestone Insight

Dr Louise Hampson

Canolfan Astudio Cristnogaeth a Diwylliant, Prifysgol Efrog (University of York)

Eddie Tulasiewicz

Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Dr Nigel Walter

Cyfarwyddwr, Archangel Architects ac Ymddiriedolwr Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Will Watt, Sylfaenydd, State of Life

Tîm y Prosiect Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Dr Karl Newton

Arweinydd y Prosiect

Oliver Lack

Arweinydd y Prosiect

Rachael Adams

Sarah Crossland

Jon Hodges

David Lynch

Nina McNeary

Matthew Maries

Anne-Marie O'Hara

Gareth Simpson

Claire Walker

Prif Weithredwr yr Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Sir Philip Rutnam

Cadeirydd yr Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Pob aelod o staff ac Ymddiriedolwyr yr Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol

Sorcha Connell

Ymgynghorydd Cyfathrebu ac Ysgrifennwr Copi

Lachlan Rurlander

Ymgynghorydd, Whitestone Insight

Dr Peter Brierley, Brierley Consulting

Cafwyd cymorth ychwanegol gan **Jack Edwards** yn Esgobaeth Llundain ar y cwestiynau amgylcheddol, a chan **Charlotte Walshe** am ei chyflwyniad o'r Arolwg 2010

Diolch i bawb a gefnogodd ac a hyrwyddodd yr Arolwg Eglwysi Cenedlaethol i sicrhau bod amrywiaeth o leisiau o enwadau a mannau gwahanol ledled y DU wedi clywed amdano ac wedi gallu rhoi llais i'w heglwys: Rydym yn ddiolchgar iawn i'r rhai a anfonodd negeseuon cefnogaeth y gellir eu gweld yn: nationalchurchestrust.org/arolwg

Mae'r Ymddiriedolaeth Eglwysi Cenedlaethol yn gyfrifol am yr adroddiad terfynol.

Nid lleoedd addoli yn unig yw eglwysi, capeli a neuaddau cyfarfod. Maent wrth galon ein cymunedau, y glud sy'n dal pobl gyda'i gilydd. Yn llawn banciau bwyd, grwpiau rhieni a phlant bach, gwasanaethau iechyd meddwl a mannau cynnes, mae eglwysi ym mhobman yn gwasanaethu pobl leol ac yn hybu lles ein cenedl.

Ond mae eglwysi mewn perygl. Mae llawer yn dirywio ac yn mynd yn adfeilion. Ac unwaith y bydd y drysau'n cau, prin y cânt eu hagor eto. Fel cymdeithas ni allwn fforddio colli eglwysi. Mae arnom angen arweinwyr fel chi i ymuno ag Ymddiriedolaeth Genedlaethol yr Eglwysi, i sefyll dros eglwysi, i warchod ein treftadaeth werthfawr ac i helpu'r mannau cymunedol hollbwysig hyn i oroesi.

Rydym yn Lleisio

Mae adeiladau eglwys yn cael eu gwerthfawrogi a'u cefnogi.

Rydym yn Adeiladu i Fyny

Mae eglwysi wedi'u cynnal a'u cadw'n dda, yn addasadwy ac mewn cyflwr da.

Rydym yn Agored

Mae eglwysi'n gynaliadwy, yn agored ac yn groesawgar.

Ewch i nationalchurchestrust.org/survey i weld sut y gallwch chi helpu.

Yours For Good

National Churches Trust
7 Tufton Street
London SW1P 3QB

☎ 020 7222 0605
✉ info@nationalchurchestrust.org

Registered Charity No. 1119845
Company No. 06265201
VAT No. 450748780